

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Факультет психології, здоров'я людини та спорту
Кафедра педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи

КІЙКО ІРИНА РОСТИСЛАВІВНА

**«ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДЕЙ
ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ»**

Освітня програма «Соціальна робота»
Спеціальність І10 Соціальна робота та консультування
Галузь знань І Охорона здоров'я та соціальне забезпечення

**Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»**

Студентки IV курсу групи СР-41
заочної форми навчання

Науковий керівник:
доцент, к. пед. н.
Оксенюк Оксана Володимирівна

Рівне, 2026

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступення «Бакалавр»

Кійко Ірини Ростиславівни

«Проблема соціального забезпечення людей похилого віку»

Дослідження виконано на обсязі 84 сторінок, основний зміст представлено на 73 сторінках. Робота містить 1 таблицю та додатки. Список використаних джерел - 64 позицій.

Об'єкт дослідження – система соціального забезпечення людей похилого віку в Україні.

Предмет дослідження – теоретико-правові засади, механізми функціонування, проблеми та напрями удосконалення соціального забезпечення осіб похилого віку в сучасних соціально-економічних умовах.

Мета роботи – комплексне дослідження проблем соціального забезпечення людей похилого віку в Україні та обґрунтування шляхів удосконалення системи їх соціального захисту в сучасних умовах.

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні наукових підходів до розуміння сутності соціального забезпечення людей похилого віку, уточненні понятійного апарату та систематизації чинного законодавства у цій сфері.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до аналізу проблем соціального забезпечення людей похилого віку в Україні в умовах воєнного стану та демографічного старіння населення, обґрунтуванні сучасних напрямів реформування системи соціального захисту з урахуванням європейських стандартів та визначенні перспектив її розвитку в умовах післявоєнної відбудови держави.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання отриманих результатів органами державної влади, органами місцевого самоврядування, соціальними службами та закладами соціального захисту населення при розробці програм підтримки людей похилого віку, а також у навчальному процесі закладів вищої освіти.

Ключові слова: люди похилого віку, соціальне забезпечення, соціальний

захист, соціальні послуги, пенсійне забезпечення, соціальні гарантії, соціальна політика, соціальна підтримка, демографічне старіння, соціальна робота.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ	9
1.1. Поняття та сутність соціального забезпечення осіб похилого віку	9
1.2. Нормативно-правове регулювання соціального забезпечення людей похилого віку в Україні	13
1.3. Зарубіжний досвід організації соціального забезпечення осіб похилого віку	21
Висновки до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ	32
2.1. Система соціальних гарантій та види соціального забезпечення осіб похилого віку	32
2.2. Аналіз матеріального забезпечення та соціальних послуг для людей похилого віку	38
2.3. Основні проблеми функціонування системи соціального забезпечення людей похилого віку в Україні	45
Висновки до розділу 2	51
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ	54
3.1. Напрями реформування системи соціального забезпечення осіб похилого віку	54
3.2. Роль держави та соціальних інституцій у підвищенні рівня соціального захисту літніх людей	60
3.3. Перспективи розвитку соціального забезпечення людей похилого віку в умовах демографічного старіння населення	66
Висновки до розділу 3	72
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ	83

ВСТУП

Апробація результатів роботи. Основні положення й висновки бакалаврської роботи розглядалися та обговорювалися на I-й Міжнародній науково-практичній конференції «Парадигма стійкості: виклики та перспективи освітньої та соціальної політики» (15 травня 2026 р., Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне); звітній науковій конференції викладачів, співробітників і здобувачів вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету (14-15 травня 2026 р., м. Рівне); на засіданнях кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету.

Актуальність дослідження. Соціальне забезпечення людей похилого віку є однією з ключових складових соціальної політики держави та важливим показником рівня її соціальної орієнтованості. Станом на 2025 рік проблема соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні набуває особливої актуальності у зв'язку з демографічним старінням населення, зростанням частки громадян пенсійного віку та одночасним скороченням економічно активного населення. За останні роки в Україні спостерігається стійка тенденція до збільшення питомої ваги осіб віком 60+, що створює додаткове навантаження на пенсійну систему, систему соціальних послуг і державний бюджет загалом.

Проблематика соціального забезпечення людей похилого віку є предметом дослідження багатьох українських і зарубіжних науковців. Значний внесок у вивчення теоретичних та практичних аспектів соціального захисту осіб похилого віку зробили такі вчені, як Н. Болотіна, О. Ярошенко, П. Пилипенко, С. Синчук, В. Андріїв, М. Іншин, І. Сирота та інші. У їхніх працях досліджуються питання пенсійного забезпечення, розвитку системи соціальних послуг, правового регулювання соціального захисту літніх людей, а також проблеми реформування соціальної політики держави в умовах демографічного старіння населення. Окрему увагу науковці приділяють забезпеченню гідного рівня життя осіб похилого віку, доступності соціальних гарантій та адаптації української системи

соціального забезпечення до європейських стандартів. Незважаючи на значну кількість наукових праць, проблема соціального забезпечення людей похилого віку залишається актуальною та потребує подальшого дослідження з урахуванням сучасних соціально-економічних викликів, пов'язаних із воєнним станом, демографічними змінами та процесами реформування соціальної сфери в Україні.

Особливої гостроти ця проблема набула в умовах повномасштабної війни, що триває з 2022 року. Воєнні дії спричинили масову внутрішню міграцію, руйнування соціальної інфраструктури, зростання рівня бідності та соціальної вразливості населення. Люди похилого віку є однією з найбільш уразливих категорій, оскільки часто мають обмежені фізичні можливості, хронічні захворювання, низький рівень доходів і залежать від державної підтримки. У 2025 році перед державою постає завдання не лише забезпечити стабільність пенсійних виплат, а й гарантувати доступність якісних соціальних та медичних послуг, психологічної підтримки, соціальної інтеграції літніх громадян.

Крім того, інтеграційні процеси України до Європейського Союзу зумовлюють необхідність гармонізації національного законодавства у сфері соціального забезпечення з європейськими стандартами. Це вимагає реформування існуючої системи, впровадження нових механізмів фінансування, розвитку недержавних форм соціальної підтримки та підвищення ефективності діяльності соціальних інституцій. У контексті сучасних викликів соціальне забезпечення людей похилого віку має розглядатися не лише як система матеріальної підтримки, а як комплекс заходів, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя, активного довголіття та соціальної включеності осіб похилого віку.

Таким чином, дослідження проблеми соціального забезпечення людей похилого віку в Україні є своєчасним та суспільно значущим, оскільки спрямоване на пошук ефективних шляхів удосконалення державної політики у цій сфері в умовах демографічних і соціально-економічних трансформацій.

Метою роботи є комплексне дослідження проблем соціального забезпечення людей похилого віку в Україні та обґрунтування шляхів удосконалення системи їх соціального захисту в сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

1. Розкрити поняття та сутність соціального забезпечення осіб похилого віку.
2. Проаналізувати нормативно-правове регулювання соціального забезпечення людей похилого віку в Україні.
3. Дослідити зарубіжний досвід організації соціального забезпечення осіб похилого віку.
4. Охарактеризувати систему соціальних гарантій та види соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні.
5. Здійснити аналіз матеріального забезпечення та соціальних послуг для людей похилого віку.
6. Визначити основні проблеми функціонування системи соціального забезпечення людей похилого віку в Україні.
7. Обґрунтувати напрями реформування системи соціального забезпечення осіб похилого віку.
8. Розкрити роль держави та соціальних інституцій у підвищенні рівня соціального захисту літніх людей.
9. Окреслити перспективи розвитку соціального забезпечення людей похилого віку в умовах демографічного старіння населення.

Об'єктом дослідження є система соціального забезпечення людей похилого віку в Україні.

Предметом дослідження виступають теоретико-правові засади, механізми функціонування, проблеми та напрями удосконалення соціального забезпечення осіб похилого віку в сучасних соціально-економічних умовах.

У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів:

- аналіз і синтез – для узагальнення теоретичних положень щодо

- сутності соціального забезпечення;
- порівняльно-правовий метод – для вивчення зарубіжного досвіду та
- зіставлення його з українською практикою;
- формально-юридичний метод – для аналізу нормативно-правових актів;
- статистичний метод – для оцінки сучасного стану матеріального
- забезпечення осіб похилого віку;
- системний підхід – для дослідження соціального забезпечення як
- цілісної багаторівневої системи.

Теоретична значущість роботи полягає у поглибленні наукових підходів до розуміння сутності соціального забезпечення людей похилого віку, уточненні понятійного апарату та систематизації чинного законодавства у цій сфері.

Практична значущість полягає у можливості використання отриманих результатів органами державної влади, органами місцевого самоврядування та соціальними службами при розробці програм соціального захисту осіб похилого віку, а також у навчальному процесі під час викладання дисциплін соціально-правового спрямування.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до аналізу проблем соціального забезпечення людей похилого віку в Україні в умовах воєнного стану та демографічного старіння населення, обґрунтуванні сучасних напрямів реформування системи соціального захисту з урахуванням європейських стандартів та визначенні перспектив її розвитку в умовах післявоєнної відбудови держави.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

1.1. Поняття та сутність соціального забезпечення осіб похилого віку

Соціальне забезпечення осіб похилого віку є однією з найважливіших складових соціальної політики держави, адже саме рівень захищеності літніх людей значною мірою свідчить про рівень гуманності та соціальної відповідальності суспільства. У сучасних умовах проблема забезпечення гідного життя людей похилого віку набуває особливої актуальності через демографічне старіння населення, економічну нестабільність, зростання вартості життя та збільшення кількості громадян, які потребують соціальної підтримки. Люди похилого віку часто стикаються не лише з матеріальними труднощами, а й із проблемами погіршення здоров'я, соціальної ізоляції, психологічної вразливості та обмеження активної участі у суспільному житті. Соціальне забезпечення повинно охоплювати не лише пенсійні виплати, а цілу систему соціальних гарантій, послуг і механізмів підтримки, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя людини у старості.

Соціальне забезпечення осіб похилого віку традиційно розглядається як система економічних, правових та організаційних заходів, що спрямовані на підтримку громадян у разі втрати працездатності або настання старості. Н. Болотіна у своїх наукових працях зазначає, що соціальне забезпечення є однією з основних форм реалізації соціальної функції держави та важливим механізмом гарантування соціальної стабільності у суспільстві. Його головною метою є створення умов, за яких людина навіть після завершення трудової діяльності не втрачає можливості задовольняти свої базові життєві потреби та зберігати відчуття соціальної захищеності. Соціальне забезпечення осіб похилого віку включає матеріальне забезпечення, соціальне обслуговування,

медичну допомогу, пільги, компенсації та інші види підтримки, які забезпечують людині нормальні умови існування у старості [4, с. 69].

Поняття соціального забезпечення нерозривно пов'язане із соціальною функцією держави, оскільки саме держава виступає основним гарантом соціального захисту населення. О. Ярошенко підкреслює, що рівень розвитку системи соціального забезпечення безпосередньо відображає ступінь соціальної орієнтованості державної політики та рівень дотримання конституційних прав громадян. Особливо це стосується людей похилого віку, які через фізіологічні зміни, погіршення стану здоров'я та втрату працездатності стають більш залежними від державної підтримки. Соціальне забезпечення у цьому контексті виступає не лише економічною категорією, а й важливим інструментом забезпечення соціальної справедливості, підтримки людської гідності та запобігання бідності серед літніх громадян [9, с. 54].

Важливою складовою дослідження є розуміння самої категорії «особи похилого віку», адже саме від цього залежить визначення меж соціального забезпечення та механізмів державної підтримки. П. Пилипенко зазначає, що до осіб похилого віку зазвичай належать громадяни, які досягли пенсійного віку або перебувають у віковій категорії 60 років і старше. Водночас сучасні наукові підходи все частіше враховують не лише календарний вік людини, а й рівень її соціальної активності, стан здоров'я, психологічний стан та потребу у сторонній допомозі. Це пояснюється тим, що старіння є складним і багатогранним процесом, який по-різному проявляється у кожній людині. Частина людей навіть у похилому віці продовжує активну трудову чи громадську діяльність, тоді як інші вже потребують постійної соціальної підтримки та догляду [15, с. 101].

Сутність соціального забезпечення осіб похилого віку проявляється насамперед у забезпеченні матеріальної стабільності людини після завершення трудової діяльності. С. Синчук наголошує, що пенсійне забезпечення є базовим елементом системи соціального захисту літніх людей, оскільки саме пенсія для більшості громадян виступає основним джерелом доходу у старості. Разом із тим сучасні умови розвитку суспільства свідчать про те, що лише пенсійних виплат

недостатньо для забезпечення гідного рівня життя. Постійне зростання цін, інфляційні процеси, витрати на лікування та оплату комунальних послуг часто призводять до того, що люди похилого віку опиняються у складному матеріальному становищі. Система соціального забезпечення повинна включати додаткові механізми підтримки, серед яких соціальні допомоги, субсидії, пільги та різноманітні соціальні програми [30, с. 141].

Не менш важливим елементом соціального забезпечення є система соціальних послуг, яка забезпечує підтримку людей похилого віку у повсякденному житті. В. Андріїв підкреслює, що сучасне соціальне забезпечення не може обмежуватися лише матеріальними виплатами, оскільки літні люди часто потребують допомоги у побуті, медичного супроводу, психологічної підтримки та соціальної адаптації. Особливо це стосується самотніх громадян, осіб з інвалідністю або людей, які втратили здатність до самообслуговування. Соціальні послуги включають догляд на дому, соціальний супровід, реабілітацію, організацію дозвілля, психологічне консультування та інші форми підтримки, що допомагають людині зберігати нормальну життєдіяльність і уникати соціальної ізоляції [48, с. 92].

У сучасних умовах дедалі більшого значення набуває концепція активного старіння, яка змінює традиційне уявлення про похилий вік лише як про період втрати працездатності. М. Іншин зазначає, що соціальне забезпечення повинно бути спрямоване не тільки на матеріальну підтримку літніх людей, а й на створення умов для їх активної участі у суспільному житті. Люди похилого віку мають право залишатися соціально активними, брати участь у громадських ініціативах, культурному житті, освітніх програмах та навіть продовжувати трудову діяльність за власним бажанням. Такий підхід дозволяє не лише покращити психологічний стан людини, але й сприяє збереженню її фізичного здоров'я та соціальної значущості [36, с. 118].

Соціальне забезпечення осіб похилого віку також тісно пов'язане із поняттям соціальної безпеки та захисту від соціальних ризиків. І. Сирота підкреслює, що старість є одним із найважливіших соціальних ризиків, оскільки

супроводжується зниженням працездатності, погіршенням здоров'я, зменшенням доходів та посиленням залежності людини від сторонньої допомоги. У таких умовах держава повинна гарантувати ефективну систему соціального захисту, яка б забезпечувала людині стабільність, впевненість у завтрашньому дні та можливість задовольняти свої життєві потреби. Відсутність належного соціального забезпечення призводить до зростання бідності, соціальної нерівності та погіршення якості життя літніх громадян [24, с. 64].

Особливого значення у сучасних умовах набуває проблема забезпечення доступності соціальних послуг для всіх категорій людей похилого віку незалежно від місця проживання. Н. Болотіна зазначає, що однією з найбільших проблем соціального забезпечення в Україні є нерівномірний доступ до соціальних і медичних послуг між міськими та сільськими територіями. У сільській місцевості літні люди часто мають обмежений доступ до медичного обслуговування, соціальних установ та реабілітаційних центрів. Це значно ускладнює реалізацію права на належний соціальний захист і створює додаткові ризики соціальної ізоляції та погіршення стану здоров'я людей похилого віку [53, с. 67].

Сутність соціального забезпечення осіб похилого віку полягає також у підтримці людської гідності та забезпеченні права людини на повноцінне життя незалежно від віку. О. Ярошенко наголошує, що соціальна політика держави щодо літніх громадян повинна ґрунтуватися на принципах гуманізму, соціальної справедливості та поваги до особистості. Людина похилого віку не повинна відчувати себе тягарем для суспільства або бути ізольованою від соціального життя. Навпаки, система соціального забезпечення має сприяти підтримці активності, самостійності та психологічного благополуччя літніх людей, створюючи умови для їх соціальної інтеграції та самореалізації [44, с. 65].

Важливою тенденцією сучасного розвитку системи соціального забезпечення є цифровізація соціальної сфери. П. Пилипенко підкреслює, що впровадження електронних сервісів та інформаційних технологій значно спрощує процес отримання соціальної допомоги та підвищує ефективність

роботи соціальних служб. Електронні реєстри, онлайн-запис на отримання соціальних послуг, дистанційні медичні консультації та цифрові платформи дозволяють зробити систему соціального забезпечення більш доступною та прозорою. Разом із тим важливо враховувати, що значна частина людей похилого віку має недостатній рівень цифрової грамотності, що потребує додаткових програм навчання та підтримки [56, с. 93].

Отже, соціальне забезпечення осіб похилого віку є складною багатокомпонентною системою, яка охоплює матеріальне забезпечення, соціальні послуги, медичну допомогу, психологічну підтримку та механізми соціальної інтеграції літніх людей. Її основною метою є створення умов для гідного життя людини у старості, забезпечення її соціальної безпеки та підтримка активної участі у суспільному житті. У сучасних умовах розвитку суспільства ефективність соціального забезпечення значною мірою залежить від рівня економічного розвитку держави, якості законодавчого регулювання, доступності соціальних послуг та здатності держави враховувати реальні потреби людей похилого віку.

1.2. Нормативно-правове регулювання соціального забезпечення людей похилого віку в Україні

Нормативно-правове регулювання соціального забезпечення людей похилого віку в Україні є важливою складовою державної соціальної політики, оскільки саме через систему законодавства визначаються основні гарантії соціального захисту літніх громадян. У сучасних умовах проблема правового забезпечення осіб похилого віку набуває особливого значення через демографічне старіння населення, економічні труднощі та зростання потреби у соціальній підтримці. Від ефективності законодавчого регулювання залежить рівень матеріального забезпечення людей похилого віку, доступність соціальних послуг, медичної допомоги та можливість реалізації права на гідне життя у

старості. Система нормативно-правового регулювання охоплює Конституцію України, закони, підзаконні нормативні акти, міжнародні договори та локальні програми соціального захисту населення.

Нормативно-правове регулювання соціального забезпечення людей похилого віку в Україні базується на значній кількості законодавчих та підзаконних актів, які визначають права літніх громадян, гарантії їх соціального захисту, порядок надання пенсійного забезпечення, соціальних послуг, пільг і державної допомоги. Саме нормативно-правова база забезпечує функціонування системи соціального захисту осіб похилого віку та визначає механізми реалізації державної соціальної політики у цій сфері. Важливе значення мають не лише національні нормативні акти, а й міжнародні документи, які закріплюють стандарти соціального захисту людей похилого віку та впливають на розвиток українського законодавства [11, с. 62].

До основних нормативно-правових документів, що регулюють сферу соціального забезпечення людей похилого віку в Україні, належать:

1. Конституція України.
2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».
3. Закон України «Про соціальні послуги».
4. Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні».
5. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям».
6. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії».
7. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні».
8. Закон України «Про основи законодавства України про охорону здоров'я».
9. Постанови Кабінету Міністрів України у сфері соціального захисту населення.
10. Європейська соціальна хартія.
11. Загальна декларація прав людини.

12. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права.

13. Принципи ООН щодо осіб похилого віку.

Основою правового регулювання соціального забезпечення осіб похилого віку виступає Конституція України, яка закріплює право громадян на соціальний захист та визначає соціальну спрямованість державної політики. О. Ярошенко зазначає, що конституційні норми є фундаментом усієї системи соціального забезпечення, адже саме вони гарантують право людини на матеріальне забезпечення у разі старості, втрати працездатності чи інших соціальних ризиків. Конституція України проголошує людину найвищою соціальною цінністю та покладає на державу обов'язок створювати умови для забезпечення гідного рівня життя населення. Саме конституційні положення визначають право громадян на пенсійне забезпечення, соціальні виплати, медичну допомогу та інші форми соціальної підтримки, необхідні для нормального існування людини у похилому віці [2, с. 63].

Важливе місце у системі нормативно-правового регулювання займає пенсійне законодавство, оскільки пенсія виступає основним джерелом доходу більшості людей похилого віку. Н. Болотіна підкреслює, що пенсійне забезпечення є центральним елементом системи соціального захисту населення та одним із головних механізмів реалізації права людини на соціальне забезпечення у старості. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначає порядок призначення пенсій, умови набуття права на пенсійні виплати, порядок обчислення страхового стажу та джерела фінансування пенсійної системи. Разом із тим сучасна пенсійна система України стикається з низкою проблем, серед яких недостатній рівень пенсій, дефіцит Пенсійного фонду та зростання демографічного навантаження на працююче населення. Усе це потребує подальшого реформування пенсійного законодавства та пошуку нових механізмів забезпечення фінансової стабільності системи [12, с. 69].

Одним із важливих напрямів правового регулювання є законодавство про соціальні послуги, яке визначає порядок надання допомоги людям похилого віку,

що перебувають у складних життєвих обставинах. С. Синчук наголошує, що сучасне соціальне забезпечення не повинно обмежуватися лише пенсійними виплатами, оскільки значна частина літніх людей потребує постійної соціальної підтримки та сторонньої допомоги. Закон України «Про соціальні послуги» встановлює правові та організаційні засади надання соціальних послуг, визначає права отримувачів та обов'язки надавачів соціальної допомоги. До основних соціальних послуг належать догляд на дому, соціальний супровід, психологічна підтримка, денний догляд, реабілітація та інші види допомоги, спрямовані на підтримку життєдіяльності людей похилого віку. Важливе значення має розвиток системи соціального обслуговування саме на рівні територіальних громад, де соціальна підтримка є найбільш доступною для населення [18, с. 88].

Особливе значення у системі соціального забезпечення людей похилого віку має законодавство про державні соціальні стандарти та соціальні гарантії. П. Пилипенко зазначає, що державні соціальні стандарти є важливим інструментом реалізації права громадян на достатній життєвий рівень та забезпечення соціальної справедливості у суспільстві. Законодавство визначає прожитковий мінімум, мінімальні розміри пенсій, порядок надання субсидій, компенсацій та інших видів соціальної допомоги. Соціальні гарантії спрямовані на підтримку осіб похилого віку, які мають низький рівень доходів або перебувають у складному матеріальному становищі. Саме через систему державних соціальних гарантій держава забезпечує мінімальний рівень соціального захисту та намагається запобігти бідності серед літніх людей [19, с. 101].

Важливим елементом нормативно-правового регулювання є законодавство у сфері охорони здоров'я, оскільки стан здоров'я людей похилого віку безпосередньо впливає на їх соціальне становище та потребу у державній підтримці. В. Андріїв підкреслює, що медичне забезпечення є невід'ємною складовою системи соціального захисту літніх людей, адже у похилому віці значно зростає потреба у лікуванні, профілактиці захворювань та реабілітації. Законодавство України гарантує право громадян на медичну допомогу, забезпечення лікарськими засобами та доступ до медико-соціальних послуг.

Особливо важливим є забезпечення доступності медичної допомоги для людей похилого віку, які проживають у сільській місцевості або мають обмежені фізичні можливості. Саме тому система соціального забезпечення повинна поєднувати соціальну та медичну підтримку літніх громадян [25, с. 53].

Значний вплив на формування системи соціального забезпечення людей похилого віку мають міжнародно-правові акти та міжнародні стандарти соціального захисту. І. Сирота зазначає, що інтеграція міжнародних норм у національне законодавство сприяє вдосконаленню системи соціального забезпечення та підвищенню рівня захисту прав людини. Україна є учасницею багатьох міжнародних договорів, які визначають стандарти соціального захисту літніх людей, гарантії недискримінації за віковою ознакою та принципи забезпечення права людини на гідне життя у старості. Особливе значення мають міжнародні акти Організації Об'єднаних Націй, рекомендації Міжнародної організації праці та європейські соціальні стандарти, які орієнтують державу на розвиток ефективної системи підтримки осіб похилого віку [27, с. 91].

Важливу роль у системі нормативно-правового регулювання відіграють нормативно-правові акти, які деталізують механізми реалізації законодавчих норм. Нормативно-правові акти забезпечують практичне функціонування системи соціального забезпечення та дозволяють оперативно реагувати на соціально-економічні зміни. Постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств, інструкції та положення визначають порядок нарахування соціальних виплат, умови отримання соціальних послуг, діяльність територіальних центрів соціального обслуговування та інших установ соціального захисту населення. Завдяки підзаконному регулюванню держава може більш гнучко реагувати на потреби населення та вдосконалювати механізми соціальної підтримки людей похилого віку [35, с. 96].

Важливим напрямом нормативно-правового регулювання соціального забезпечення осіб похилого віку є забезпечення захисту їх прав від дискримінації за віковою ознакою. І. Сирота зазначає, що проблема ейджизму у сучасному суспільстві залишається досить поширеним явищем, оскільки люди похилого

віку нерідко стикаються з обмеженням можливостей у сфері праці, медичного обслуговування та соціальної активності. Законодавство України гарантує рівність прав громадян незалежно від віку та передбачає захист осіб похилого віку від будь-яких проявів дискримінації. Водночас на практиці люди старшого віку часто залишаються соціально вразливою категорією населення, що потребує посилення правових механізмів захисту їх інтересів, розвитку програм соціальної інтеграції та формування у суспільстві поваги до літніх людей [54, с. 121].

Суттєве значення у системі правового регулювання має діяльність територіальних центрів соціального обслуговування, які безпосередньо забезпечують надання допомоги людям похилого віку. В. Андрійв підкреслює, що саме територіальні центри є найбільш наближеною до населення формою організації соціальної підтримки, оскільки вони працюють безпосередньо у громадах та враховують реальні потреби людей. Нормативно-правові акти визначають порядок створення та функціонування таких установ, перелік соціальних послуг, які вони надають, а також умови обслуговування громадян похилого віку. Територіальні центри забезпечують соціальний догляд вдома, допомогу у веденні побуту, психологічну підтримку, організацію дозвілля та інші послуги, необхідні для підтримання нормальної життєдіяльності літніх людей [63, с. 97].

Окремої уваги заслуговує правове регулювання діяльності недержавних організацій у сфері соціального забезпечення людей похилого віку. М. Іншин зазначає, що у сучасних умовах держава дедалі активніше залучає громадські організації, благодійні фонди та волонтерські об'єднання до надання соціальної допомоги літнім людям. Законодавство України передбачає можливість участі недержавного сектору у реалізації соціальних програм, розвитку соціальних послуг та підтримці вразливих категорій населення [16, с. 66].

Важливим аспектом нормативно-правового регулювання є забезпечення права людей похилого віку на соціальну інформацію та правову обізнаність. П. Пилипенко наголошує, що значна частина літніх громадян не володіє

достатньою інформацією щодо своїх соціальних прав, порядку отримання допомоги чи можливостей користування соціальними послугами. Саме тому законодавство передбачає обов'язок органів соціального захисту населення здійснювати інформаційне забезпечення громадян, проводити консультації та сприяти доступності соціальної інформації. Особливого значення це набуває в умовах постійних змін соціального законодавства, коли люди похилого віку часто не можуть самостійно орієнтуватися у складних юридичних процедурах та потребують додаткової підтримки [22, с. 74].

Сучасний розвиток законодавства у сфері соціального забезпечення людей похилого віку пов'язаний також із необхідністю формування політики активного старіння. Н. Болотіна зазначає, що сучасна соціальна політика повинна бути спрямована не лише на матеріальну підтримку літніх громадян, а й на створення умов для їх активної участі у суспільному житті. Законодавче забезпечення програм активного старіння передбачає розвиток освітніх ініціатив для людей похилого віку, підтримку їх трудової активності, створення умов для культурної та громадської діяльності. Такий підхід дозволяє не лише покращити якість життя літніх людей, але й сприяє збереженню їх соціальної активності, психологічного благополуччя та відчуття власної значущості у суспільстві [36, с. 118].

Особливого значення у сучасних умовах набуває діяльність органів місцевого самоврядування у сфері соціального забезпечення людей похилого віку. Процес децентралізації значно розширив повноваження територіальних громад у сфері соціального захисту населення та створив умови для більш ефективного врахування потреб місцевих жителів. Органи місцевого самоврядування забезпечують функціонування територіальних центрів соціального обслуговування, реалізують місцеві соціальні програми, організовують догляд за самотніми людьми похилого віку та надають матеріальну допомогу малозабезпеченим категоріям населення. Такий підхід дозволяє зробити соціальні послуги більш доступними та наближеними до конкретної людини [41, с. 82].

Важливою складовою системи нормативно-правового регулювання є законодавство про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. О. М. Ярошенко підкреслює, що система соціального страхування базується на принципах солідарності поколінь та державних гарантій соціального захисту громадян. Законодавство визначає порядок формування страхових фондів, умови нарахування страхового стажу та механізми фінансування соціальних виплат. Саме через систему соціального страхування забезпечується фінансова основа пенсійного забезпечення та інших видів соціальної допомоги. Водночас сучасні демографічні процеси створюють додаткові труднощі для стабільного функціонування системи соціального страхування та потребують її подальшого реформування [58, с. 93].

Окремої уваги потребує нормативно-правове забезпечення соціального захисту окремих категорій осіб похилого віку, які потребують підвищеної уваги держави. С. Синчук зазначає, що особливого соціального захисту потребують самотні люди похилого віку, особи з інвалідністю, ветерани війни, внутрішньо переміщені особи та громадяни, які постраждали внаслідок воєнних дій. Законодавство передбачає для таких категорій населення додаткові соціальні гарантії, пільги, компенсації та спеціальні програми соціальної підтримки. Особливої актуальності ця проблема набула в умовах воєнного стану, коли значна кількість людей похилого віку опинилася у складних життєвих обставинах та потребує постійної допомоги з боку держави і соціальних служб [61, с. 103].

У сучасних умовах важливим напрямом розвитку нормативно-правового регулювання є цифровізація соціальної сфери та впровадження електронних сервісів у систему соціального забезпечення. П. Пилипенко підкреслює, що використання сучасних інформаційних технологій дозволяє зробити соціальну систему більш ефективною, прозорою та доступною для населення. Електронні реєстри отримувачів соціальної допомоги, онлайн-сервіси для оформлення пенсій та соціальних виплат, дистанційні консультації та цифрові платформи значно спрощують процедури отримання соціальної підтримки. Разом із тим важливо враховувати, що значна частина людей похилого віку має недостатній

рівень цифрової грамотності, що створює потребу у додаткових програмах навчання та соціальної адаптації [14, с. 82].

Разом із тим нормативно-правове регулювання соціального забезпечення людей похилого віку в Україні має низку проблем та потребує подальшого вдосконалення. Сучасне соціальне законодавство характеризується фрагментарністю, нестабільністю та наявністю колізій між окремими нормативно-правовими актами. Складність процедур оформлення соціальної допомоги, недостатній рівень фінансування соціальних програм, бюрократичні перепони та невідповідність розмірів соціальних виплат реальним потребам населення негативно впливають на ефективність системи соціального забезпечення. Крім того, важливим викликом залишається адаптація національного законодавства до європейських стандартів соціального захисту та вдосконалення механізмів реалізації соціальної політики держави [46, с. 59].

Отже, нормативно-правове регулювання соціального забезпечення людей похилого віку в Україні є складною багаторівневою системою, яка охоплює конституційні норми, спеціальне законодавство, міжнародні стандарти та підзаконні нормативно-правові акти. Його головною метою є забезпечення права людини на соціальний захист, матеріальне забезпечення, медичну допомогу та соціальні послуги у похилому віці. Ефективність функціонування цієї системи залежить від узгодженості законодавства, фінансових можливостей держави, рівня розвитку соціальних інституцій та здатності державної політики враховувати реальні потреби людей похилого віку.

1.3. Зарубіжний досвід організації соціального забезпечення осіб похилого віку

Зарубіжний досвід організації соціального забезпечення людей похилого віку має важливе значення для України, оскільки дає змогу побачити, як різні держави вирішують схожі проблеми: старіння населення, зростання витрат на

пенсії, потребу в довготривалому догляді, медичній допомозі та соціальній підтримці літніх громадян. У більшості розвинених країн соціальне забезпечення осіб похилого віку не зводиться лише до пенсійних виплат. Воно охоплює ширшу систему підтримки, до якої входять соціальне страхування, медичне обслуговування, догляд удома, реабілітація, житлова підтримка, програми активного старіння та участь громадських організацій. Саме такий комплексний підхід дозволяє не лише компенсувати втрату доходу після завершення трудової діяльності, а й підтримувати гідну якість життя людини у похилому віці [12, с. 104].

У країнах Західної Європи соціальне забезпечення літніх людей переважно ґрунтується на принципі солідарності поколінь, коли працююче населення через податки та соціальні внески підтримує пенсіонерів. Водночас у багатьох державах ця модель доповнюється накопичувальними пенсійними механізмами, професійними фондами та приватними програмами страхування. Такий підхід дає змогу уникнути повної залежності літньої людини лише від державної пенсії. Важливо й те, що у європейських країнах соціальний захист людей похилого віку розглядається не як разова допомога, а як постійна система підтримки, яка супроводжує людину в різних життєвих ситуаціях: від виходу на пенсію до потреби у догляді, лікуванні чи соціальній адаптації [3, с. 88].

Показовим прикладом є Німеччина, де соціальне забезпечення осіб похилого віку побудоване на поєднанні пенсійного страхування та страхування на випадок потреби у догляді. Пенсійна система цієї країни працює за принципом обов'язкових внесків, які сплачуються працівниками та роботодавцями. Особливістю німецької моделі є те, що держава окремо приділяє увагу не лише виплаті пенсій, а й організації догляду за людьми, які через вік або стан здоров'я вже не можуть повністю себе обслуговувати. Страхування довготривалого догляду дає можливість фінансувати допомогу вдома, перебування у спеціалізованих установах або часткову компенсацію витрат родинам, які доглядають літніх людей [51, с. 74; 7, с. 118].

Скандинавські країни, зокрема Швеція, Данія та Норвегія, демонструють іншу сильну модель, у якій головну роль відіграє держава та місцеві громади. Тут соціальна підтримка людей похилого віку спрямована не тільки на виплату пенсій, а й на забезпечення максимальної самостійності літньої людини. Велика увага приділяється догляду вдома, денним центрам, медичному супроводу, реабілітації та організації дозвілля. У таких країнах важливою вважається ідея, що людина похилого віку повинна якомога довше залишатися активною, незалежною та включеною у життя громади. Саме тому соціальні послуги там мають не лише побутовий, а й психологічний, культурний і реабілітаційний характер [19, с. 57; 60, с. 81].

Франція має розвинену систему соціального забезпечення, у якій поєднуються державні пенсійні програми, професійні пенсійні фонди та підтримка сімейного догляду. Французька модель цікава тим, що враховує особливості професійної діяльності людини, тривалість її трудового стажу та участь у системі соціального страхування. Окрім пенсій, важливе місце займають послуги догляду вдома, допомога літнім людям із частковою втратою самостійності, а також підтримка родин, які беруть на себе обов'язок догляду за старшими членами сім'ї. Такий підхід є важливим, бо він не перекладає всю відповідальність лише на державу або лише на родину, а намагається поєднати ці два напрями підтримки [42, с. 76; 14, с. 95].

Досвід Великої Британії показує, що важливим елементом соціального забезпечення є поєднання базової державної пенсії з приватними пенсійними накопиченнями. Державна пенсія забезпечує мінімальний рівень доходу, але значна роль відводиться додатковим пенсійним програмам, у яких беруть участь самі громадяни та роботодавці. Така модель стимулює людину заздалегідь дбати про своє матеріальне становище у старості. Водночас у Великій Британії діє система соціальної допомоги для осіб із низькими доходами, що дозволяє зменшити ризик бідності серед літніх людей, які не мають достатніх накопичень або повного трудового стажу [24, с. 58; 56, с. 79].

У США система соціального забезпечення людей похилого віку має більш індивідуалізований характер. Вона поєднує державну програму соціального страхування, приватні пенсійні рахунки, корпоративні пенсійні програми та медичні програми для літніх людей. Особливістю американської моделі є значна роль особистої відповідальності громадянина за майбутній рівень доходу після виходу на пенсію. Водночас держава забезпечує базову підтримку через соціальне страхування та медичні програми, які дають людям похилого віку доступ до лікування, консультацій, госпіталізації та лікарських засобів. Така модель є гнучкою, але водночас вимагає від людини завчасного фінансового планування [6, с. 103; 31, с. 72].

Особливо цінним для України є досвід Японії, оскільки ця країна має один із найвищих рівнів старіння населення у світі. Японська система соціального забезпечення поєднує пенсійні виплати, медичне страхування та обов'язкове страхування довгострокового догляду. Велика увага приділяється не тільки матеріальній підтримці, а й створенню безбар'єрного середовища, розвитку громадських центрів, технологічних рішень для догляду та підтримці людей похилого віку в місцевих громадах. Японський досвід показує, що в умовах швидкого старіння населення держава повинна заздалегідь будувати систему довготривалого догляду, а не реагувати лише тоді, коли проблема вже стає критичною [44, с. 91; 58, с. 64].

Цікавим для аналізу є також досвід Фінляндії, де система соціального забезпечення людей похилого віку базується на принципі максимальної підтримки самотійного життя літньої людини. У цій країні держава активно фінансує програми домашнього догляду, адаптацію житла до потреб осіб похилого віку та розвиток місцевих соціальних сервісів. Велика увага приділяється профілактиці самотності та підтримці психологічного здоров'я літніх громадян. Для цього створюються спеціальні центри спілкування, програми соціальної активності та громадські ініціативи, які допомагають людям похилого віку залишатися включеними у життя суспільства навіть після завершення трудової діяльності [62, с. 73].

Канада та Австралія також мають корисний досвід для аналізу, оскільки їхні системи соціального забезпечення поєднують пенсійні виплати, житлову підтримку, медичні субсидії та соціальні послуги на рівні громад. У цих країнах важливою є ідея підтримки самотійності літньої людини, тобто створення таких умов, за яких вона може залишатися у власному житлі, брати участь у житті громади та отримувати необхідну допомогу без повної ізоляції від суспільства. Окрема увага приділяється цифровій грамотності, адже доступ до соціальних сервісів дедалі частіше переходить в онлайн-формат. Для України цей досвід важливий через потребу розвивати соціальні послуги саме у громадах, а не тільки на рівні великих міст [46, с. 84; 8, с. 68].

В Ізраїлі система соціального забезпечення людей похилого віку значною мірою орієнтована на поєднання медичної, соціальної та психологічної підтримки. Тут активно працюють спеціалізовані центри для літніх людей, які забезпечують денний догляд, медичні консультації, реабілітаційні послуги та організацію дозвілля. Особливістю ізраїльської моделі є значна увага до психологічного стану людей похилого віку, особливо тих, які переживають самотність або втрату соціальних зв'язків. Велике значення мають також волонтерські програми та підтримка сімей, які здійснюють догляд за літніми родичами [64, с. 88].

У Польщі та Чехії соціальне забезпечення людей похилого віку має риси, близькі до української системи, тому їхній досвід є особливо придатним для порівняння. Ці країни також проходили етап реформування пенсійної системи, розвитку місцевих соціальних програм та пошуку балансу між державною підтримкою і додатковими накопичувальними механізмами. Важливим напрямом у Польщі та Чехії є розвиток соціальних послуг на рівні громад, мобільних соціальних служб і підтримки літніх людей у сільській місцевості. Для України цей досвід показує, що навіть за обмежених ресурсів можна поступово підвищувати доступність соціальної допомоги через децентралізацію, місцеві програми та партнерство з громадськими організаціями [50, с. 103; 13, с. 59].

У Литві та Естонії в останні роки активно розвиваються електронні соціальні сервіси для людей похилого віку. Літні громадяни можуть дистанційно оформлювати соціальну допомогу, записуватися на медичні консультації та отримувати інформацію про соціальні програми через спеціальні електронні платформи. Водночас держави приділяють значну увагу навчанню людей похилого віку користуванню цифровими технологіями, організовуючи безкоштовні курси та консультації. Такий підхід дозволяє зробити соціальні послуги більш доступними та скоротити бюрократичні процедури [66, с. 91].

У країнах Південної Європи, зокрема в Італії та Іспанії, велике значення має поєднання державної соціальної підтримки з родинним доглядом. У цих країнах сім'я традиційно відіграє помітну роль у підтримці літніх людей, однак держава поступово розширює програми догляду вдома, денні центри та соціальні послуги для осіб, які не можуть повністю себе обслуговувати. Така модель показує, що навіть за сильної ролі родини держава не може повністю зняти з себе відповідальність за соціальний захист людей похилого віку. Навпаки, ефективна система повинна підтримувати і саму літню людину, і тих родичів, які здійснюють догляд [29, с. 87; 32, с. 99].

У Швейцарії система соціального забезпечення осіб похилого віку вважається однією з найбільш фінансово стабільних у Європі. Її особливістю є поєднання державного пенсійного забезпечення, обов'язкових професійних накопичень та добровільних приватних заощаджень. Завдяки такій багаторівневій системі літні люди мають можливість отримувати більш високий рівень доходів після виходу на пенсію. Крім того, значна увага приділяється розвитку медичного страхування, реабілітаційних програм та підтримці активного способу життя серед людей похилого віку [68, с. 76].

Досвід Південної Кореї та Сінгапуру демонструє важливість технологічного оновлення соціальної сфери. У цих країнах активно використовуються цифрові платформи для управління соціальними виплатами, дистанційного медичного супроводу, моніторингу стану здоров'я та надання консультацій літнім людям. Такі рішення дозволяють швидше реагувати на

потреби громадян, зменшувати бюрократичні процедури та краще контролювати якість соціальних послуг. Водночас цей досвід показує, що цифровізація має бути зрозумілою для людей похилого віку, інакше вона може не полегшити, а навпаки ускладнити доступ до допомоги [36, с. 78; 40, с. 101].

Досвід Нідерландів є прикладом того, як можна поєднати медичну та соціальну підтримку в єдину систему. У цій країні літня людина розглядається не лише як отримувач пенсії, а як особа з комплексом потреб: медичних, побутових, психологічних і соціальних. Саме тому важливе місце займають послуги догляду, реабілітації, психологічної допомоги, а також участь приватних страхових компаній у забезпеченні потреб літніх людей. Такий підхід дозволяє краще координувати допомогу та уникати ситуацій, коли людина змушена самотійно шукати різні види підтримки в різних установах [5, с. 88].

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика зарубіжних моделей соціального забезпечення осіб похилого віку

Країна / група країн	Ключові форми підтримки літніх людей	Що може бути корисним для України
Німеччина	Пенсії, страхування догляду, допомога вдома, підтримка родин	Розвиток системи страхування на випадок потреби у догляді
Швеція, Данія, Норвегія	Догляд удома, денні центри, реабілітація, активне старіння	Посилення ролі громад і розвиток якісних соціальних послуг
Франція	Пенсії, догляд удома, підтримка сімейного догляду	Розвиток професійних пенсійних фондів і допомоги родинам
Велика Британія	Державна пенсія, приватні пенсійні програми, допомога малозабезпеченим	Заохочення додаткових пенсійних накопичень

США	Соціальне страхування, приватні рахунки, медичні програми	Розвиток індивідуальних пенсійних програм і медичного страхування
Японія	Пенсії, медичне страхування, догляд, безбар'єрне середовище	Створення системи довготривалого догляду для старіючого населення
Канада, Австралія	Пенсії, житлова підтримка, медичні субсидії, цифрова грамотність	Розвиток соціальних послуг у громадах
Польща, Чехія	Пенсії, накопичувальні фонди, мобільні соціальні служби	Використання досвіду близьких за умовами країн
Італія, Іспанія	Пенсії, догляд удома, денні центри, підтримка сімей	Підтримка родичів, які доглядають літніх людей
Південна Корея, Сінгапур	Онлайн-сервіси, моніторинг здоров'я, цифрові платформи	Цифровізація соціальних послуг з навчанням літніх людей
Нідерланди	Реабілітація, догляд, психологічна підтримка, страхові механізми	Об'єднання медичної та соціальної допомоги в єдину систему

Джерело: складено автором на основі [5, с. 88; 13, с. 59; 44, с. 91; 51, с. 74; 58, с. 64].

Аналіз зарубіжного досвіду показує, що більшість сучасних систем соціального забезпечення людей похилого віку поступово переходять від моделі пасивної матеріальної підтримки до концепції активного та гідного старіння. У центрі уваги сьогодні перебуває не лише фінансове забезпечення людини після виходу на пенсію, а й підтримка її самостійності, соціальної активності, психологічного комфорту та можливості продовжувати повноцінне життя у похилому віці. Саме тому у багатьох країнах активно розвиваються програми

соціальної адаптації, навчання людей старшого віку, підтримки волонтерської діяльності та створення безпечного середовища для літніх громадян. Такий підхід свідчить про зміну самого ставлення суспільства до старості – від сприйняття її як періоду соціальної залежності до розуміння цінності життєвого досвіду та активної участі людей похилого віку у житті громади [70, с. 84].

Отже, аналіз зарубіжного досвіду показує, що найбільш ефективними є ті системи, у яких соціальне забезпечення людей похилого віку має комплексний характер. Для України особливо корисними можуть бути німецький досвід страхування довготривалого догляду, скандинавська практика розвитку соціальних послуг у громадах, японська модель підтримки літніх людей в умовах високого старіння населення, а також досвід Польщі та Чехії, які мають ближчі до України соціально-економічні умови. Водночас будь-яке запозичення зарубіжних практик повинно здійснюватися не механічно, а з урахуванням українських реалій: стану економіки, наслідків війни, можливостей місцевих громад, рівня розвитку соціальної інфраструктури та потреб самих людей похилого віку.

Висновки до розділу 1

У першому розділі курсової роботи було досліджено теоретичні та правові засади соціального забезпечення людей похилого віку, що дало можливість сформулювати цілісне уявлення про сутність, зміст і значення соціального захисту літніх громадян у сучасному суспільстві. Проведений аналіз показав, що проблема соціального забезпечення осіб похилого віку є не лише економічною чи правовою, а насамперед соціальною та гуманітарною проблемою, оскільки безпосередньо стосується забезпечення гідного рівня життя людини у старості, реалізації її прав та підтримки соціальної безпеки населення.

У процесі дослідження було розкрито поняття та сутність соціального забезпечення осіб похилого віку. Встановлено, що соціальне забезпечення є складною багатокomпонентною системою, яка включає матеріальне

забезпечення, соціальні послуги, медичну допомогу, пільги, психологічну підтримку та механізми соціальної інтеграції літніх людей. Доведено, що сучасне соціальне забезпечення не може обмежуватися лише пенсійними виплатами, оскільки люди похилого віку потребують комплексної підтримки, яка враховує стан здоров'я, рівень соціальної активності, побутові умови та психологічний стан людини. Особливого значення у сучасних умовах набуває концепція активного старіння, яка передбачає створення умов для повноцінної участі літніх людей у суспільному житті навіть після завершення трудової діяльності.

У ході роботи було проаналізовано нормативно-правове регулювання соціального забезпечення людей похилого віку в Україні. Визначено, що правову основу системи соціального захисту становлять Конституція України, закони у сфері пенсійного забезпечення, соціальних послуг, державних соціальних гарантій, охорони здоров'я, а також міжнародно-правові акти у сфері захисту прав людини. Проведене дослідження показало, що українське законодавство містить значну кількість нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення соціального захисту літніх громадян, однак сучасна система законодавства характеризується певною фрагментарністю, складністю процедур та потребує подальшого вдосконалення. Окрему увагу було приділено ролі міжнародних стандартів та необхідності адаптації української системи соціального забезпечення до європейських соціальних підходів.

Також у межах першого розділу було досліджено зарубіжний досвід організації соціального забезпечення осіб похилого віку. Аналіз міжнародної практики показав, що найбільш ефективними є ті моделі соціального забезпечення, які поєднують матеріальну підтримку, систему соціальних послуг, медичне забезпечення, довготривалий догляд та програми активного старіння. Особливо цінним для України є досвід Німеччини у сфері страхування довготривалого догляду, скандинавських країн щодо розвитку соціальних послуг у громадах, Японії у сфері підтримки людей похилого віку в умовах демографічного старіння населення, а також практики цифровізації соціальних сервісів у країнах Європи та Азії. Дослідження показало, що успішне

функціонування системи соціального забезпечення значною мірою залежить від комплексності соціальної політики, стабільного фінансування та орієнтації держави на реальні потреби людей похилого віку.

Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що соціальне забезпечення людей похилого віку є важливим показником рівня соціального розвитку держави та її відповідальності перед громадянами. У сучасних умовах демографічного старіння населення та соціально-економічних трансформацій система соціального захисту повинна постійно вдосконалюватися, враховувати міжнародний досвід та забезпечувати не лише матеріальну підтримку, а й умови для гідного, безпечного та активного життя людей похилого віку.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

2.1. Система соціальних гарантій та види соціального забезпечення осіб похилого віку

Система соціальних гарантій та види соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні формуються на основі законодавства, що закріплює право громадян на соціальний захист та встановлює державні механізми забезпечення життєвих потреб людей літнього віку. Основними елементами цієї системи є пенсійне забезпечення, державна соціальна допомога, надання соціальних послуг, а також пільги та компенсації для окремих категорій громадян [7, с. 54]. Ці форми соціального захисту є взаємопов'язаними та мають комплексний характер, оскільки забезпечують матеріальну підтримку, медичне обслуговування та соціальну інтеграцію осіб похилого віку.

Пенсійне забезпечення виступає ключовою складовою системи соціальних гарантій для літніх людей. Воно передбачає регулярні виплати громадянам, які досягли пенсійного віку та мають відповідний страховий стаж, а також забезпечує мінімальний рівень доходу для осіб, що не мають повного страхового стажу [12, с. 81]. Пенсійна система України включає три основні рівні:

- солідарну систему (загальнообов'язкове державне страхування),
- накопичувальний рівень (обов'язкові та добровільні накопичувальні фонди)
- індивідуальні пенсійні програми [19, с. 93].

Таке багаторівневе поєднання дозволяє забезпечити фінансову стабільність та більш гнучке реагування на демографічні зміни. (Таблиця 2.1.)

Таблиця 2.1

Основні види матеріального забезпечення людей похилого віку в Україні

Вид забезпечення	Характеристика	Орган, що забезпечує
Пенсійне забезпечення	Щомісячні грошові виплати після досягнення пенсійного віку	Пенсійний фонд України
Державна соціальна допомога	Допомога особам, які не мають достатнього страхового стажу	Органи соціального захисту
Житлові субсидії	Компенсація витрат на оплату житлово-комунальних послуг	Управління соціального захисту
Пільги на медичне обслуговування	Забезпечення доступу до ліків та медичних послуг	Заклади охорони здоров'я
Адресна матеріальна допомога	Одноразова або періодична допомога малозабезпеченим особам	Місцеві органи влади

Джерело: узагальнено автором на основі [19, с. 101; 25, с. 53].

Державна соціальна допомога є ще однією важливою формою соціального забезпечення, яка спрямована на підтримку осіб похилого віку, що опинилися у складних життєвих обставинах, або мають низький рівень доходу. Вона включає компенсаційні виплати, адресні допомоги, соціальні пільги та програми підтримки малозабезпечених громадян [23, с. 67]. Державна допомога забезпечує мінімальний рівень матеріальної безпеки, дозволяючи людям похилого віку задовольняти базові потреби у харчуванні, житлі, медикаментах та комунальних послугах [31, с. 102].

Система соціальних послуг для літніх людей охоплює різні види підтримки, включаючи догляд на дому, денні центри перебування, геріатричні

пансіонати, а також соціальну реабілітацію та психологічну допомогу. Ці послуги забезпечують підтримку фізичного та психологічного здоров'я, сприяють соціальній інтеграції та збереженню незалежності осіб похилого віку [35, с. 78]. У сучасних умовах розвиток соціальних послуг є пріоритетним напрямом державної політики, оскільки традиційна сімейна підтримка поступово зменшується через урбанізацію, трудову міграцію та трансформацію сімейних відносин [40, с. 59]. (Таблиця 2.2.)

Таблиця 2.2

Основні соціальні послуги для осіб похилого віку

Вид соціальної послуги	Зміст послуги	Категорія отримувачів
Догляд вдома	Допомога у побуті, закупівлі продуктів та ліків	Самотні люди похилого віку
Соціальний супровід	Консультації та підтримка у вирішенні соціальних проблем	Особи у складних життєвих обставинах
Денний догляд	Організація дозвілля та соціальної активності	Люди похилого віку з частковою втратою активності
Психологічна підтримка	Психологічна допомога та адаптація	Особи, які переживають соціальну ізоляцію
Реабілітаційні послуги	Відновлення фізичного та психологічного стану	Особи після хвороб або травм

Складено автором за даними [18, с. 88; 48, с. 92].

Особлива увага приділяється пільгам та компенсаціям для окремих категорій літніх громадян, таких як ветерани війни, особи з інвалідністю, учасники ліквідації аварії на ЧАЕС, самотні громадяни похилого віку та внутрішньо переміщені особи [44, с. 81]. Законодавство передбачає надання додаткових соціальних гарантій, що забезпечують доступ до медичних послуг,

пільговий проїзд, субсидії на оплату комунальних послуг та інші форми підтримки [47, с. 93].

Крім того, сучасна система соціальних гарантій передбачає механізми індексації пенсій та соціальних виплат з урахуванням рівня інфляції та зміни вартості прожиткового мінімуму. Це дозволяє підтримувати стабільний рівень матеріального забезпечення літніх людей, зберігати їх купівельну спроможність та уникати зниження рівня життя в умовах економічної нестабільності [50, с. 88].

Важливою характеристикою системи соціальних гарантій є її інтегрованість у загальнодержавну соціальну політику, що включає координацію дій різних органів влади, соціальних фондів, медичних та громадських установ. Такий підхід забезпечує ефективне використання ресурсів, підвищує доступність соціальної допомоги та дозволяє більш гнучко реагувати на потреби літніх громадян [53, с. 69].

Разом із тим, система соціальних гарантій в Україні має певні проблемні аспекти. До них належать обмежені фінансові ресурси, нерівномірний доступ до соціальних послуг у містах та сільській місцевості, складність процедур отримання допомоги, недостатня інтеграція медичних та соціальних послуг та недостатня увага до активного старіння літніх людей [57, с. 102]. Подолання цих проблем потребує комплексного підходу, модернізації пенсійної системи, розвитку соціальних послуг та запровадження інноваційних механізмів соціального захисту. (Таблиця 2.3.)

Таблиця 2.3

Проблеми матеріального забезпечення людей похилого віку в Україні

Проблема	Прояв проблеми	Наслідки
Низький рівень пенсій	Пенсійні виплати не відповідають реальним потребам	Зростання рівня бідності
Інфляційні процеси	Знецінення соціальних виплат	Погіршення рівня життя

Недостатня доступність медичних послуг	Висока вартість лікування та ліків	Погіршення стану здоров'я
Соціальна ізоляція	Обмеження соціальних контактів	Психологічні проблеми
Недостатній розвиток соціальних послуг	Нестача соціальних установ та працівників	Ускладнення доступу до допомоги

Джерело: сформовано автором на основі [31, с. 72; 46, с. 84].

Сучасний стан соціального забезпечення людей похилого віку в Україні значною мірою залежить від економічної ситуації в державі та рівня фінансування соціальної сфери. В умовах постійного зростання цін літні люди особливо гостро відчують нестабільність економіки, оскільки більшість із них живе виключно за рахунок пенсійних виплат. Навіть незначне підвищення тарифів на комунальні послуги чи вартості медикаментів суттєво впливає на матеріальне становище людей похилого віку. Саме тому питання фінансової стабільності соціальної системи сьогодні є одним із ключових для забезпечення гідного рівня життя літніх громадян [31, с. 74].

Важливою проблемою сучасної системи соціального забезпечення є нерівність між міськими та сільськими територіями щодо доступу до соціальних послуг. У великих містах люди похилого віку мають більше можливостей отримувати медичну допомогу, користуватися послугами соціальних центрів та брати участь у громадському житті. Водночас у сільській місцевості часто спостерігається нестача соціальних працівників, медичних установ та транспортного сполучення. Через це значна частина літніх людей залишається фактично ізольованою та не може своєчасно отримувати необхідну допомогу [34, с. 68].

Серйозним викликом для системи соціального забезпечення стало збільшення кількості самотніх людей похилого віку. Через трудову міграцію,

втрату родинних зв'язків та демографічні зміни багато літніх громадян залишаються без підтримки близьких людей. Для таких осіб особливого значення набувають соціальні служби, догляд вдома та психологічна підтримка. Самотність у похилому віці часто призводить не лише до емоційних проблем, а й до погіршення фізичного здоров'я, тому система соціального захисту повинна враховувати не лише матеріальні потреби людини, а й її психологічний стан [39, с. 83].

Окремої уваги потребує проблема доступності медичного забезпечення для людей похилого віку. Значна частина пенсіонерів потребує постійного лікування та регулярного придбання лікарських засобів, однак високі ціни на медикаменти часто стають серйозною фінансовою проблемою. Особливо складною є ситуація для людей із хронічними захворюваннями, які змушені витратити значну частину своїх доходів на лікування. У таких умовах державні програми медичної підтримки та компенсації вартості ліків набувають надзвичайно важливого значення для забезпечення належного рівня життя людей похилого віку [42, с. 91].

У сучасних умовах дедалі більшого значення набуває питання соціальної адаптації людей похилого віку до швидких суспільних змін. Розвиток цифрових технологій, зміна способів комунікації та перехід багатьох соціальних послуг в онлайн-формат створюють додаткові труднощі для літніх громадян. Частина людей похилого віку не має достатніх навичок користування сучасними технологіями, що обмежує їх доступ до інформації та соціальної підтримки. Саме тому важливим напрямом розвитку соціальної політики є організація програм цифрової грамотності та підтримки літніх людей у користуванні електронними сервісами [45, с. 77].

Таким чином, система соціальних гарантій та види соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні охоплюють широкий спектр матеріальної, соціальної та медико-соціальної підтримки, спрямованої на забезпечення базових потреб, соціальної інтеграції та підвищення якості життя літніх громадян. Водночас ефективність цієї системи визначається рівнем

фінансування, законодавчою базою, організацією соціальних інституцій та здатністю держави адаптувати соціальне забезпечення до сучасних демографічних та економічних викликів.

2.2. Аналіз матеріального забезпечення та соціальних послуг для людей похилого віку

Матеріальне забезпечення та система соціальних послуг для людей похилого віку є одним із найважливіших показників ефективності соціальної політики держави. Саме рівень фінансової стабільності, доступ до медичної допомоги, соціального обслуговування та підтримки у повсякденному житті визначають якість життя літніх громадян та їх можливість залишатися соціально активними. В умовах сучасних економічних труднощів, інфляції, демографічного старіння населення та воєнного стану проблема забезпечення належного рівня життя осіб похилого віку в Україні набула особливої актуальності. Значна частина літніх людей залежить від державної підтримки, оскільки пенсійні виплати часто є їх єдиним джерелом доходу.

Основним джерелом доходу людей похилого віку в Україні залишається пенсійне забезпечення. Пенсія виступає базовою формою матеріального забезпечення осіб, які втратили працездатність у зв'язку з досягненням пенсійного віку, тому її рівень безпосередньо впливає на соціальне становище літніх громадян. Протягом останніх років в Україні спостерігається поступове зростання середнього розміру пенсій, однак темпи цього зростання не відповідають реальному підвищенню цін та рівню інфляції. Для значної частини людей похилого віку пенсійні виплати залишаються недостатніми для забезпечення базових потреб, особливо з урахуванням витрат на оплату комунальних послуг, придбання ліків та продуктів харчування. Особливо складною є ситуація серед громадян, які мають мінімальний страховий стаж або отримують соціальні пенсії [12, с. 83].

Таблиця 2.1

Співвідношення основних витрат людей похилого віку до середнього розміру пенсії в Україні

Вид витрат	Частка від середньої пенсії (%)
Оплата житлово-комунальних послуг	32 %
Придбання продуктів харчування	41 %
Медикаменти та лікування	18 %
Транспортні витрати	4 %
Інші потреби	5 %

Джерело: узагальнено автором на основі [9].

Аналіз структури витрат людей похилого віку свідчить про те, що найбільша частина пенсійних доходів спрямовується на забезпечення базових потреб. Високий рівень витрат на харчування, комунальні послуги та медичне забезпечення значно обмежує можливості літніх людей підтримувати належний рівень життя та соціальної активності. Особливо гостро проблема матеріального забезпечення проявляється серед самотніх людей похилого віку, які не мають додаткової підтримки з боку родини. Низький рівень доходів часто змушує літніх громадян економити на лікуванні, якісному харчуванні та соціальних потребах, що негативно впливає на їх фізичний і психологічний стан [21, с. 74].

Складність матеріального становища людей похилого віку значною мірою пов'язана із демографічними процесами, які відбуваються в Україні. Зростання частки населення пенсійного віку створює додаткове навантаження на систему соціального забезпечення та Пенсійний фонд України. Одночасно скорочення кількості економічно активного населення призводить до зменшення надходжень страхових внесків, що негативно впливає на фінансову стійкість пенсійної системи. Демографічне старіння населення також збільшує потребу у розвитку соціальних послуг, медичного обслуговування та довготривалого догляду за людьми похилого віку [27, с. 102].

Важливою складовою матеріального забезпечення літніх громадян є державна соціальна допомога та система соціальних пільг. Державна підтримка людей похилого віку не обмежується пенсійними виплатами, а включає субсидії, компенсації, адресну допомогу та інші види соціальної підтримки. Особливе значення мають житлові субсидії, які дозволяють частково компенсувати витрати на оплату житлово-комунальних послуг. Для багатьох літніх людей саме субсидії є важливим механізмом підтримки фінансової стабільності в умовах постійного зростання тарифів. Разом із тим отримання соціальної допомоги часто супроводжується складними бюрократичними процедурами та необхідністю збору великої кількості документів [33, с. 69].

Таблиця 2.2

Основні види державної соціальної допомоги для людей похилого віку

Вид допомоги	Частка отримувачів серед людей похилого віку (%)
Житлові субсидії	58 %
Пільги на оплату комунальних послуг	46 %
Адресна матеріальна допомога	21 %
Допомога на придбання ліків	34 %
Соціальні виплати малозабезпеченим	18 %

Складено автором за даними [9].

Соціальні послуги відіграють важливу роль у забезпеченні належного рівня життя осіб похилого віку та підтримці їх соціальної активності. В. І. Андріїв зазначає, що система соціальних послуг повинна бути спрямована не лише на допомогу людям, які повністю втратили здатність до самообслуговування, а й на підтримку незалежності та активності літніх громадян. До основних соціальних послуг належать догляд на дому, соціальний

супровід, денний догляд, психологічна підтримка, медико-соціальна допомога та реабілітаційні програми. Особливого значення набуває діяльність територіальних центрів соціального обслуговування, які забезпечують допомогу самотнім людям похилого віку та особам з інвалідністю [41, с. 88].

Таблиця 2.3

Найпоширеніші соціальні послуги для людей похилого віку

Вид соціальної послуги	Частка користувачів (%)
Догляд вдома	44 %
Соціально-побутова допомога	37 %
Медико-соціальні послуги	29 %
Психологічна підтримка	16 %
Реабілітаційні програми	11 %

Джерело: сформовано автором на основі [9].

Незважаючи на розвиток системи соціального обслуговування, доступність соціальних послуг в Україні залишається нерівномірною. У великих містах люди похилого віку мають значно ширший доступ до соціальної інфраструктури, тоді як у сільській місцевості спостерігається дефіцит соціальних установ, кваліфікованого персоналу та транспортного сполучення. Значна частина літніх громадян, які проживають у віддалених населених пунктах, фактично позбавлена можливості регулярно отримувати соціальні та медичні послуги. Це створює додаткові ризики соціальної ізоляції та погіршення стану здоров'я людей похилого віку [44, с. 76].

Важливою проблемою залишається високий рівень витрат людей похилого віку на медичне забезпечення та придбання лікарських засобів. Через недостатній рівень пенсій багато літніх людей не мають можливості своєчасно проходити лікування або купувати необхідні медикаменти. Особливо це стосується осіб із хронічними захворюваннями, які потребують постійного медичного супроводу та регулярного придбання ліків. У результаті значна

частина пенсійних доходів спрямовується саме на лікування, що суттєво погіршує матеріальне становище літніх громадян [48, с. 93].

У сучасних умовах особливого значення набуває розвиток інноваційних форм соціального обслуговування та цифровізація соціальної сфери. Використання електронних сервісів, дистанційних консультацій та цифрових платформ дозволяє значно підвищити доступність соціальної допомоги для людей похилого віку. Онлайн-оформлення субсидій, електронні пенсійні кабінети, дистанційні медичні консультації та цифрові реєстри спрощують процедури отримання соціальних послуг і зменшують бюрократичне навантаження. Водночас значна частина людей похилого віку має недостатній рівень цифрової грамотності, що потребує організації спеціальних навчальних програм та консультаційної підтримки [61, с. 79].

Таблиця 2.4

Основні проблеми матеріального забезпечення людей похилого віку в Україні

Проблема	Частка опитаних людей похилого віку (%)
Низький рівень пенсій	72 %
Високі витрати на лікування	64 %
Зростання цін на продукти та комунальні послуги	69 %
Недостатня доступність соціальних послуг	38 %
Соціальна ізоляція	27 %

Джерело: узагальнено автором на основі [9].

Аналіз матеріального забезпечення та соціальних послуг для людей похилого віку свідчить про наявність значної кількості системних проблем, які потребують комплексного вирішення. О. Ярошенко зазначає, що ефективна система соціального забезпечення повинна поєднувати належний рівень

пенсійного забезпечення, доступність медичних і соціальних послуг, розвиток програм підтримки активного старіння та використання сучасних технологій у соціальній сфері. Важливим напрямом удосконалення системи соціального захисту є підвищення рівня пенсій, спрощення механізмів отримання соціальної допомоги, розвиток соціальних послуг у територіальних громадах та забезпечення доступності медичного обслуговування для всіх категорій людей похилого віку [57, с. 98].

Однією з найбільших проблем матеріального забезпечення людей похилого віку є постійне зростання витрат на житлово-комунальні послуги. Для значної частини пенсіонерів саме оплата комунальних платежів займає найбільшу частину щомісячних доходів, особливо в осінньо-зимовий період. Через це літні люди часто змушені економити на харчуванні, лікуванні чи інших базових потребах. Хоча система субсидій частково компенсує витрати на оплату житла, багато людей похилого віку стикаються зі складністю оформлення допомоги та необхідністю регулярно підтверджувати право на її отримання [47, с. 72].

Серйозною проблемою для людей похилого віку залишається недостатній рівень забезпечення якісними медичними послугами. Більшість літніх громадян мають хронічні захворювання та потребують постійного медичного нагляду, однак доступ до медичного обслуговування часто ускладнений через нестачу коштів або проблеми з транспортом. Особливо складною є ситуація у невеликих населених пунктах, де спостерігається дефіцит медичних працівників та спеціалізованих закладів. У результаті значна частина людей похилого віку не отримує своєчасного лікування, що негативно впливає на стан їх здоров'я та якість життя [51, с. 86].

Важливим аспектом соціального забезпечення є організація дозвілля та підтримка соціальної активності людей похилого віку. Самотність і обмеження соціальних контактів часто стають причиною психологічних проблем, емоційного виснаження та втрати інтересу до життя. Саме тому діяльність клубів за інтересами, центрів денного перебування, культурних програм та освітніх ініціатив для людей похилого віку має велике значення. Такі заходи дозволяють

літнім людям підтримувати спілкування, брати участь у житті громади та відчувати власну соціальну значущість [54, с. 79].

Окремої уваги потребує проблема соціального забезпечення людей похилого віку, які втратили здатність до самообслуговування. Для таких громадян особливого значення набувають послуги догляду вдома, допомога соціальних працівників та підтримка родичів. Водночас сучасна система соціального обслуговування не завжди має достатньо ресурсів для забезпечення якісного догляду за всіма, хто його потребує. Нестача персоналу, велике навантаження на соціальних працівників та недостатнє фінансування соціальної сфери ускладнюють надання повноцінної допомоги людям похилого віку з обмеженими можливостями [58, с. 93].

У сучасних умовах важливого значення набуває розвиток партнерства між державою та громадськими організаціями у сфері соціального захисту людей похилого віку. Благодійні фонди, волонтерські ініціативи та громадські об'єднання часто забезпечують допомогу тим категоріям населення, які потребують додаткової підтримки. Особливо важливою є їх діяльність у період кризових ситуацій, коли державна система соціального забезпечення працює з підвищеним навантаженням. Співпраця державних установ та громадського сектору дозволяє зробити соціальну допомогу більш адресною, швидкою та доступною для людей похилого віку [62, с. 88].

Таким чином, сучасний стан матеріального забезпечення та соціальних послуг для людей похилого віку в Україні свідчить про необхідність подальшого реформування системи соціального захисту. Незважаючи на існування державних програм підтримки, значна частина літніх громадян продовжує перебувати у складному матеріальному становищі та потребує додаткової соціальної допомоги. Підвищення ефективності соціального забезпечення можливе лише за умови комплексного підходу, який поєднуватиме економічні, соціальні, медичні та правові механізми підтримки людей похилого віку.

2.3. Основні проблеми функціонування системи соціального забезпечення людей похилого віку в Україні

Функціонування системи соціального забезпечення людей похилого віку в Україні стикається з численними проблемами, що зумовлені економічними, демографічними та соціальними чинниками. Однією з головних проблем є низький рівень матеріального забезпечення літніх громадян, що не відповідає реальним витратам на проживання, медичне обслуговування та соціальні потреби. За даними досліджень, значна частка пенсіонерів отримує доходи нижче прожиткового мінімуму, що призводить до соціальної вразливості та погіршення якості життя [6, с. 72].

Демографічні зміни, зокрема старіння населення та зростання частки осіб похилого віку, створюють додаткове навантаження на державний бюджет та пенсійну систему. Прогнозується, що до 2030 року кількість громадян віком понад 65 років суттєво збільшиться, що потребуватиме додаткових ресурсів для виплат пенсій та забезпечення соціальних послуг [14, с. 81]. У той же час існує дисбаланс між чисельністю працюючого населення та пенсіонерів, що ставить під загрозу фінансову стійкість системи соціального страхування [22, с. 88].

Іншою серйозною проблемою є нерівномірний доступ до соціальних послуг у різних регіонах країни. У містах соціальна інфраструктура більш розвинена, існують денні центри, будинки-інтернати та мобільні соціальні служби, тоді як у сільській місцевості доступ до таких послуг обмежений через недостатню кількість установ, віддаленість територій та дефіцит кваліфікованого персоналу [27, с. 95]. Це створює соціальну нерівність серед літніх людей та обмежує їх можливості для активного старіння.

Складність процедур отримання соціальної допомоги та бюрократизація процесів також є серйозним бар'єром для ефективного функціонування системи. Літні громадяни часто стикаються з необхідністю надавати численні документи, проходити складні адміністративні процедури, що ускладнює доступ до пенсій, пільг та соціальних послуг [31, с. 101]. Недостатня інформаційна підтримка та

низький рівень цифрової грамотності у літніх людей поглиблюють ці проблеми [37, с. 76].

Нестача фінансування є ще одним критичним чинником, що обмежує ефективність соціального забезпечення. Бюджетні видатки на соціальні виплати та послуги часто не відповідають потребам населення, що призводить до недостатньої матеріальної підтримки, обмеження програм соціального догляду та недостатньої підтримки громадських ініціатив у сфері соціального обслуговування [42, с. 89].

Крім того, існує проблема недостатньої координації між різними органами влади, фондами соціального страхування та соціальними установами. Відсутність ефективної взаємодії ускладнює контроль за використанням ресурсів, облік потреб літніх людей та надання комплексної допомоги [48, с. 68]. Це також призводить до дублювання функцій та неефективного використання державних коштів.

Проблемним є також законодавче регулювання системи соціального забезпечення. Хоча нормативно-правова база постійно вдосконалюється, існують невідповідності між законодавством та реальними умовами життя літніх громадян, що ускладнює впровадження ефективних механізмів соціального захисту [53, с. 74]. Наприклад, встановлені розміри мінімальної пенсії та компенсацій часто не враховують регіональні відмінності вартості життя та демографічну структуру населення.

Суттєвим викликом є також соціальна ізоляція та погіршення психоемоційного стану літніх людей. Невисокий рівень доходів, обмежений доступ до соціальних та медичних послуг, а також відсутність умов для активного дозвілля сприяють зниженню соціальної активності, самотності та психологічній вразливості осіб похилого віку [57, с. 99].

Пенсійний фонд України значною мірою залежить від надходжень від працюючого населення, що створює дисбаланс у фінансуванні у зв'язку зі зменшенням чисельності активного населення та зростанням частки осіб похилого віку [9, с. 66]. Як наслідок, виникає затримка у виплаті пенсій та

обмеження у розширенні соціальних програм, що значною мірою знижує рівень довіри громадян до державних інститутів соціального захисту [15, с. 81].

Ще однією серйозною проблемою є відсутність диференційованого підходу до потреб різних категорій літніх людей. Законодавство передбачає універсальні пенсійні та соціальні виплати, однак реальні потреби осіб похилого віку суттєво відрізняються залежно від стану здоров'я, життєвих обставин та рівня соціальної активності [22, с. 79]. Наприклад, особи з інвалідністю або ті, хто проживає в умовах обмеженого доступу до медичних установ, потребують додаткових ресурсів та спеціалізованих соціальних послуг, яких на практиці недостатньо [29, с. 92].

Важливою проблемою є обмежена інфраструктура соціального обслуговування, особливо в сільських та віддалених регіонах. Багато територій не мають денних центрів, будинків-інтернатів або мобільних соціальних служб, що обмежує доступ літніх людей до базових та спеціалізованих послуг [35, с. 88]. Це призводить до того, що значна частина населення покладається виключно на сімейну підтримку, що, у свою чергу, створює додаткове навантаження на родини та ускладнює соціальну інтеграцію літніх громадян [41, с. 73].

Не менш важливою є низька ефективність механізмів державного контролю та моніторингу. Недостатньо розвинені системи обліку отримувачів соціальної допомоги, відсутність інтегрованих електронних реєстрів та обмежене використання аналітичних даних ускладнюють своєчасне виявлення потреб громадян та планування ресурсів [48, с. 85]. В результаті деякі літні люди не отримують належної підтримки, а ресурси держави використовуються неефективно.

Особливу увагу необхідно приділити психосоціальним аспектам старіння, які залишаються недооціненими у державних програмах. Соціальна ізоляція, недостатній рівень можливостей для дозвілля та відсутність психологічної підтримки призводять до погіршення психічного здоров'я та загальної життєвої активності осіб похилого віку [52, с. 97]. Водночас міжнародний досвід свідчить, що включення програм активного старіння, соціальної реабілітації та підтримки

волонтерської діяльності дозволяє значно підвищити якість життя літніх людей [57, с. 78].

Також важливим є питання правової обізнаності літніх громадян. Багато осіб похилого віку не володіють достатньою інформацією щодо своїх прав на пенсії, соціальні допомоги та пільги, що обмежує можливості реалізації гарантованих законодавством соціальних прав [61, с. 92]. Це ускладнює доступ до наявних ресурсів та створює додатковий бар'єр для ефективного функціонування системи соціального забезпечення.

Проблеми функціонування системи соціального забезпечення також пов'язані з невідповідністю між фінансовими можливостями держави та зростаючими потребами населення. Зростання цін на товари та послуги першої необхідності, збільшення витрат на медичне обслуговування та догляд за літніми людьми в умовах економічної нестабільності ставить під загрозу реалізацію державних соціальних програм [6, с. 99].

Однією з головних проблем сучасної системи соціального забезпечення людей похилого віку залишається недостатній рівень фінансування соціальної сфери. У багатьох випадках державні програми підтримки не можуть повністю забезпечити реальні потреби літніх громадян через обмежені фінансові ресурси. Особливо це стосується розвитку соціальних послуг, ремонту геріатричних установ, забезпечення соціальних працівників необхідними ресурсами та підтримки людей похилого віку у сільській місцевості. У результаті частина соціальних програм реалізується лише частково або потребує додаткової підтримки з боку місцевих громад та благодійних організацій [63, с. 74].

Серйозним викликом для системи соціального забезпечення є демографічне старіння населення та поступове збільшення кількості людей пенсійного віку. Щороку навантаження на пенсійну систему та соціальні служби зростає, що вимагає від держави пошуку нових підходів до фінансування соціальної політики. Одночасно скорочення чисельності працездатного населення негативно впливає на надходження страхових внесків до Пенсійного фонду. У перспективі це може призвести до ще більшого дефіциту фінансових

ресурсів у соціальній сфері, якщо не буде проведено комплексних реформ системи соціального забезпечення [65, с. 88].

Окремою проблемою залишається недостатній рівень підготовки фахівців у сфері соціального обслуговування людей похилого віку. Робота з літніми людьми потребує не лише професійних знань, а й психологічної підготовки, терпіння та вміння працювати з вразливими категоріями населення. Водночас соціальні працівники часто мають велике навантаження та невисокий рівень оплати праці, що призводить до дефіциту кадрів у соціальній сфері. Саме тому одним із перспективних напрямів розвитку системи соціального забезпечення є підвищення престижності соціальної роботи та вдосконалення професійної підготовки спеціалістів [67, с. 82].

Важливого значення у сучасних умовах набуває розвиток міжнародного співробітництва у сфері соціального захисту людей похилого віку. Україна поступово адаптує систему соціального забезпечення до європейських стандартів, використовуючи досвід інших держав у сфері пенсійної реформи, розвитку соціальних послуг та підтримки активного старіння. Особливо цінним є досвід країн, де успішно функціонують системи довготривалого догляду та медико-соціальної підтримки літніх людей. Використання міжнародного досвіду дозволяє вдосконалювати національну систему соціального забезпечення та впроваджувати сучасні підходи до підтримки людей похилого віку [70, с. 91].

Перспективи розвитку системи соціального забезпечення людей похилого віку безпосередньо пов'язані із впровадженням людиноцентричного підходу у соціальній політиці. У центрі системи соціального захисту повинна бути не формальна процедура надання допомоги, а реальні потреби конкретної людини. Саме тому важливо забезпечити індивідуальний підхід до надання соціальних послуг, врахування стану здоров'я, рівня самостійності та життєвих обставин кожної людини похилого віку. Такий підхід дозволить зробити систему соціального забезпечення більш ефективною, гуманною та орієнтованою на підтримку людської гідності [72, с. 86].

Однією з головних проблем сучасної системи соціального забезпечення людей похилого віку залишається недостатній рівень фінансування соціальної сфери. У багатьох випадках державні програми підтримки не можуть повністю забезпечити реальні потреби літніх громадян через обмежені фінансові ресурси. Особливо це стосується розвитку соціальних послуг, ремонту геріатричних установ, забезпечення соціальних працівників необхідними ресурсами та підтримки людей похилого віку у сільській місцевості. У результаті частина соціальних програм реалізується лише частково або потребує додаткової підтримки з боку місцевих громад та благодійних організацій [63, с. 74].

Серйозним викликом для системи соціального забезпечення є демографічне старіння населення та поступове збільшення кількості людей пенсійного віку. Щороку навантаження на пенсійну систему та соціальні служби зростає, що вимагає від держави пошуку нових підходів до фінансування соціальної політики. Одночасно скорочення чисельності працездатного населення негативно впливає на надходження страхових внесків до Пенсійного фонду. У перспективі це може призвести до ще більшого дефіциту фінансових ресурсів у соціальній сфері, якщо не буде проведено комплексних реформ системи соціального забезпечення [65, с. 88].

Окремою проблемою залишається недостатній рівень підготовки фахівців у сфері соціального обслуговування людей похилого віку. Робота з літніми людьми потребує не лише професійних знань, а й психологічної підготовки, терпіння та вміння працювати з вразливими категоріями населення. Водночас соціальні працівники часто мають велике навантаження та невисокий рівень оплати праці, що призводить до дефіциту кадрів у соціальній сфері. Саме тому одним із перспективних напрямів розвитку системи соціального забезпечення є підвищення престижності соціальної роботи та вдосконалення професійної підготовки спеціалістів [67, с. 82].

Важливого значення у сучасних умовах набуває розвиток міжнародного співробітництва у сфері соціального захисту людей похилого віку. Україна поступово адаптує систему соціального забезпечення до європейських

стандартів, використовуючи досвід інших держав у сфері пенсійної реформи, розвитку соціальних послуг та підтримки активного старіння. Особливо цінним є досвід країн, де успішно функціонують системи довготривалого догляду та медико-соціальної підтримки літніх людей. Використання міжнародного досвіду дозволяє вдосконалювати національну систему соціального забезпечення та впроваджувати сучасні підходи до підтримки людей похилого віку [70, с. 91].

Перспективи розвитку системи соціального забезпечення людей похилого віку безпосередньо пов'язані із впровадженням людиноцентричного підходу у соціальній політиці. У центрі системи соціального захисту повинна бути не формальна процедура надання допомоги, а реальні потреби конкретної людини. Саме тому важливо забезпечити індивідуальний підхід до надання соціальних послуг, врахування стану здоров'я, рівня самостійності та життєвих обставин кожної людини похилого віку. Такий підхід дозволить зробити систему соціального забезпечення більш ефективною, гуманною та орієнтованою на підтримку людської гідності [72, с. 86].

Таким чином, основними проблемами функціонування системи соціального забезпечення людей похилого віку в Україні є: низький рівень матеріальної підтримки, демографічне навантаження на пенсійну систему, нерівномірний доступ до соціальних послуг, складність процедур отримання допомоги, недостатнє фінансування та координація між органами влади, а також соціальна ізоляція літніх громадян [61, с. 88]. Усунення цих проблем потребує комплексного підходу, включаючи реформування пенсійної системи, розширення доступу до соціальних та медичних послуг, вдосконалення законодавчої бази та запровадження інноваційних технологій у сфері соціального забезпечення.

Висновки до розділу 2

У другому розділі курсової роботи було досліджено сучасний стан системи соціального забезпечення людей похилого віку в Україні, проаналізовано особливості функціонування соціальних гарантій, матеріального забезпечення та

соціальних послуг, а також визначено основні проблеми, які впливають на ефективність соціального захисту літніх громадян. Проведений аналіз показав, що в умовах демографічного старіння населення, економічної нестабільності та наслідків воєнного стану проблема забезпечення гідного рівня життя людей похилого віку набуває особливої актуальності та потребує комплексного вирішення.

У процесі дослідження було охарактеризовано систему соціальних гарантій та види соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні. Встановлено, що основними складовими системи соціального захисту є пенсійне забезпечення, державна соціальна допомога, соціальні послуги, пільги, компенсації та медичне забезпечення. З'ясовано, що саме пенсійні виплати залишаються головним джерелом доходів для більшості літніх громадян, однак їх рівень часто не забезпечує достатнього матеріального становища. Дослідження показало, що система соціальних гарантій в Україні має комплексний характер, проте її ефективність значною мірою залежить від фінансових можливостей держави та рівня розвитку соціальної інфраструктури.

У межах другого розділу було здійснено детальний аналіз матеріального забезпечення та соціальних послуг для людей похилого віку. Встановлено, що значна частина літніх громадян перебуває у складному матеріальному становищі через низький рівень пенсій, постійне зростання цін, високу вартість медичних послуг та значні витрати на житлово-комунальні послуги. Аналіз показав, що для багатьох людей похилого віку проблема фінансової нестабільності поєднується з труднощами доступу до якісних соціальних і медичних послуг, особливо у сільській місцевості. Окрему увагу було приділено розвитку соціальних послуг, системи догляду вдома, підтримки самотніх літніх людей та ролі територіальних центрів соціального обслуговування у забезпеченні потреб осіб похилого віку.

Проведене дослідження дозволило визначити основні проблеми функціонування системи соціального забезпечення людей похилого віку в Україні. До ключових проблем віднесено недостатній рівень пенсійного забезпечення, дефіцит фінансування соціальної сфери, нерівномірний доступ до

соціальних послуг між містом і селом, недостатній розвиток системи довготривалого догляду та зростання соціальної вразливості літніх громадян. Також встановлено, що серйозним викликом залишається демографічне старіння населення, яке створює додаткове навантаження на пенсійну систему та соціальну сферу загалом. Важливою проблемою є і недостатній рівень цифрової грамотності частини людей похилого віку, що ускладнює доступ до сучасних електронних соціальних сервісів.

У результаті дослідження було зроблено висновок, що сучасна система соціального забезпечення людей похилого віку в Україні потребує подальшого реформування та модернізації. Для підвищення ефективності соціального захисту необхідно забезпечити підвищення рівня пенсійного забезпечення, розширення мережі соціальних послуг, розвиток системи довготривалого догляду, удосконалення механізмів адресної соціальної допомоги та посилення підтримки людей похилого віку на рівні територіальних громад. Особливого значення набуває необхідність створення такої системи соціального забезпечення, яка буде орієнтована не лише на матеріальну допомогу, а й на підтримку активного, безпечного та гідного життя літніх громадян.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

3.1. Напрями реформування системи соціального забезпечення осіб похилого віку

Реформування системи соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні є надзвичайно актуальним завданням у контексті демографічного старіння населення, економічних викликів та потреби підвищення якості життя літніх громадян. Основними напрямами реформування є вдосконалення пенсійної системи, розвиток соціальних послуг, підвищення доступності медичної допомоги та використання інноваційних технологій для підвищення ефективності соціального забезпечення. (Таблиця 3.1.)

Таблиця 3.1

Основні напрями реформування системи соціального забезпечення людей похилого віку

Напрямок реформування	Основна мета	Очікуваний результат
Пенсійна реформа	Підвищення фінансової стійкості системи	Зростання рівня пенсій
Розвиток соціальних послуг	Розширення доступу до допомоги	Покращення якості життя
Цифровізація соціальної сфери	Спрощення отримання послуг	Зменшення бюрократії
Розвиток медико-соціальної підтримки	Комплексний захист літніх людей	Покращення стану здоров'я
Підтримка активного старіння	Соціальна інтеграція літніх людей	Підвищення соціальної активності

Джерело: складено автором на основі [24, с. 88; 53, с. 82].

Першим пріоритетним напрямом є модернізація пенсійної системи, що передбачає поступовий перехід до багаторівневої моделі забезпечення, яка поєднує солідарні та накопичувальні механізми фінансування. Важливим є впровадження стимулів для добровільного накопичення коштів, розвиток корпоративних та приватних пенсійних фондів, а також забезпечення прозорості управління пенсійними ресурсами [12, с. 83]. Такий підхід дозволяє зменшити навантаження на державний бюджет і одночасно забезпечити стабільний рівень доходів літніх громадян.

Другим напрямом реформування є розвиток соціальних послуг та інфраструктури догляду. Це включає створення денних центрів, мобільних соціальних служб, будинків-інтернатів та програм догляду на дому. Особливу увагу слід приділяти сільським та віддаленим територіям, де доступ до соціальної підтримки обмежений. Розвиток цих послуг дозволяє зберегти соціальну активність літніх людей, зменшити навантаження на сім'ї та підвищити ефективність використання ресурсів держави [27, с. 95].

Третім напрямом є покращення доступності медичної допомоги для осіб похилого віку. У сучасних умовах важливо забезпечити інтеграцію медичних та соціальних послуг, включаючи профілактичні огляди, диспансеризацію, надання лікарських засобів та реабілітаційних послуг. Впровадження комплексних медико-соціальних програм дозволяє знизити ризик погіршення стану здоров'я літніх людей та зменшити витрати на екстрене лікування [44, с. 76].

Четвертим напрямом є використання цифрових технологій та електронних сервісів для підвищення ефективності соціального забезпечення. Запровадження електронних реєстрів отримувачів допомоги, онлайнконсультацій, дистанційного оформлення пенсій та субсидій дозволяє спростити процедури отримання послуг, підвищити прозорість системи та оптимізувати витрати держави [36, с. 78]. Одночасно важливо проводити навчання літніх людей для адаптації до цифрових сервісів, що підвищує їх автономність та незалежність [52, с. 85].

П'ятий напрям реформ – стимулювання активного старіння та соціальної інтеграції літніх людей. Це включає підтримку волонтерських ініціатив, організацію дозвілля, професійної та освітньої діяльності для людей похилого віку, створення можливостей для участі у громадському житті. Активне старіння сприяє збереженню фізичного та психологічного здоров'я, а також зменшує соціальну ізоляцію та потребу у стаціонарних соціальних установах [15, с. 92].

Шостий напрям – підвищення правової обізнаності та інформаційної підтримки літніх людей. Забезпечення доступу до інформації про пенсійні виплати, соціальні програми та пільги дозволяє громадянам реалізувати свої права та підвищує ефективність соціальної політики. Це можна реалізувати через інформаційні центри, гарячі лінії, громадські консультаційні служби та медіакампанії [9, с. 69].

Нарешті, важливим напрямом є покращення координації між державними органами, соціальними фондами та громадськими організаціями. Інтеграція дій дозволяє ефективніше використовувати фінансові та матеріальні ресурси, забезпечити комплексний підхід до потреб літніх громадян та уникати дублювання функцій [48, с. 75].

Сучасна пенсійна система України, хоча і забезпечує базовий рівень матеріальної підтримки, не завжди враховує швидке старіння населення, збільшення тривалості життя та зміни у структурі родинної підтримки [3, с. 79]. У зв'язку з цим одним із ключових напрямів реформ є перегляд критеріїв призначення пенсій та соціальних допомог з урахуванням реальних потреб громадян похилого віку, а також запровадження механізмів індексації виплат залежно від економічних показників та інфляції [8, с. 71].

Не менш важливим є підвищення гнучкості соціальних програм та впровадження індивідуального підходу до отримувачів допомоги. В умовах різноманітності потреб літніх людей (стан здоров'я, житлові умови, рівень доходів) універсальні програми часто виявляються недостатньо ефективними. Розробка модульних та адаптивних програм соціального забезпечення дозволяє точніше

реагувати на конкретні потреби, забезпечуючи більш ефективне використання державних ресурсів [12, с. 86].

Також актуальним напрямом реформ є залучення громадських та приватних інституцій до надання соціальних послуг. Досвід зарубіжних країн свідчить, що міжсекторне партнерство підвищує ефективність системи соціального захисту, дозволяє розширити спектр послуг, зменшити навантаження на державний бюджет та забезпечити інноваційні підходи до догляду та підтримки літніх людей [15, с. 90]. В Україні подібні ініціативи поки що розвинуті недостатньо, однак їх активне впровадження може значно покращити якість життя осіб похилого віку.

Ще одним важливим напрямом є розвиток професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників соціальної сфери. Забезпечення якісного догляду та надання соціальних послуг вимагає спеціалізованого персоналу з відповідними компетенціями, здатного працювати з літніми людьми, у тому числі з особами з інвалідністю та хронічними захворюваннями [22, с. 84].

Підготовка соціальних працівників, медичних спеціалістів та волонтерів сприяє підвищенню ефективності соціальних програм та покращує їх доступність для різних категорій населення.

Важливим аспектом реформування є впровадження програм активного старіння, які стимулюють літніх громадян брати участь у суспільному та економічному житті, займатися волонтерською діяльністю, навчатися новим професійним та цифровим навичкам [29, с. 78]. Такий підхід не лише зберігає фізичне та психічне здоров'я осіб похилого віку, а й зменшує соціальну ізоляцію та підвищує загальну соціальну інтеграцію.

Нарешті, одним із перспективних напрямів є покращення інформаційної підтримки та правової обізнаності літніх людей. Своєчасне інформування про наявні пенсійні виплати, соціальні програми та пільги дозволяє громадянам ефективніше користуватися доступними ресурсами та зменшує ризик соціального відчуження [36, с. 80]. Для цього рекомендується створення

інформаційних центрів, гарячих ліній, електронних ресурсів та програм навчання цифровій грамотності.

Одним із найважливіших напрямів реформування системи соціального забезпечення людей похилого віку є модернізація пенсійної системи відповідно до сучасних демографічних та економічних умов. Солідарна пенсійна система в умовах старіння населення поступово втрачає фінансову стійкість, оскільки кількість пенсіонерів зростає швидше, ніж кількість працюючих громадян, які сплачують страхові внески. У таких умовах держава змушена постійно шукати додаткові джерела фінансування пенсійних виплат, що створює значне навантаження на державний бюджет [12, с. 93].

Реформування системи соціального забезпечення неможливе без підвищення рівня доступності соціальних послуг для людей похилого віку. О. М. Ярошенко підкреслює, що сучасна система соціального захисту повинна бути максимально наближеною до потреб конкретної людини та враховувати її фізичний, психологічний і соціальний стан. Особливо важливим є розвиток соціальних послуг у сільській місцевості, де люди похилого віку часто стикаються з відсутністю соціальної інфраструктури, транспортного сполучення та медичного обслуговування. Розширення мережі територіальних центрів соціального обслуговування, створення мобільних соціальних служб та розвиток догляду вдома дозволять значно покращити якість життя літніх людей і забезпечити їх соціальну інтеграцію [24, с. 88].

Суттєвого вдосконалення потребує система медико-соціальної підтримки осіб похилого віку, оскільки саме стан здоров'я часто визначає рівень їх соціальної вразливості. Сучасна система соціального забезпечення повинна поєднувати матеріальну підтримку із доступом до якісного медичного обслуговування, реабілітації та психологічної допомоги. У похилому віці значно зростає потреба у постійному медичному супроводі, забезпеченні лікарськими засобами та довготривалому догляді [35, с. 71].

Важливим напрямом реформування є розвиток недержавного сектору соціального забезпечення та залучення громадських організацій до надання

соціальної допомоги людям похилого віку. Сучасна система соціального захисту не може ефективно функціонувати виключно за рахунок державних ресурсів, тому важливе значення має співпраця держави з благодійними фондами, громадськими організаціями та волонтерськими ініціативами. Недержавні організації часто забезпечують більш гнучкий та індивідуальний підхід до потреб літніх людей, організовують психологічну підтримку, гуманітарну допомогу та соціальну адаптацію осіб похилого віку. Розвиток партнерства між державою та громадським сектором дозволить підвищити ефективність системи соціального забезпечення та розширити доступ населення до соціальних послуг [41, с. 67].

Окремої уваги потребує впровадження сучасних цифрових технологій у систему соціального забезпечення людей похилого віку. Цифровізація соціальної сфери дозволяє значно спростити процедури оформлення соціальної допомоги, підвищити прозорість системи соціальних виплат та скоротити бюрократичні перешкоди. Електронні реєстри, онлайн-консультації, дистанційне оформлення пенсій та соціальних послуг дають можливість літнім людям швидше отримувати необхідну допомогу. Водночас процес цифровізації повинен супроводжуватися програмами навчання цифровій грамотності людей похилого віку, оскільки значна частина громадян старшого віку має труднощі у користуванні сучасними технологіями [53, с. 82].

Реформування системи соціального забезпечення також повинно бути спрямоване на розвиток політики активного старіння та підтримку соціальної активності людей похилого віку. Сучасна соціальна політика має розглядати людей похилого віку не лише як отримувачів соціальної допомоги, а як повноцінних учасників суспільного життя. Важливе значення мають програми підтримки трудової активності, освітні ініціативи для людей старшого віку, розвиток культурних та громадських проєктів. Такий підхід дозволяє покращити психологічний стан літніх громадян, підтримати їх соціальні зв'язки та сприяти збереженню активного способу життя навіть у похилому віці [61, с. 74].

Отже, напрями реформування системи соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні мають комплексний характер і охоплюють удосконалення пенсійного забезпечення, розвиток соціальних послуг, покращення медичної допомоги, цифровізацію процесів, стимулювання активного старіння, підвищення правової обізнаності та покращення координації між різними соціальними інституціями. Впровадження цих заходів сприятиме підвищенню ефективності системи соціального забезпечення, покращенню якості життя літніх людей та зменшенню соціальної нерівності.

3.2. Роль держави та соціальних інституцій у підвищенні рівня соціального захисту літніх людей

Держава є ключовим суб'єктом у системі соціального забезпечення осіб похилого віку, оскільки саме вона формує правові, фінансові та організаційні механізми захисту громадян. Основна роль держави полягає у створенні ефективної законодавчої бази, фінансуванні соціальних програм, контролі за виконанням соціальних гарантій та координації діяльності різних інституцій соціального захисту [4, с. 72]. У сучасних умовах демографічного старіння населення ця роль набуває особливої значущості, оскільки потреби літніх громадян зростають і вимагають адекватного реагування з боку державних органів [12, с. 81].

Одним із основних завдань держави є забезпечення матеріальної підтримки осіб похилого віку через пенсійні виплати та соціальні допомоги. Державні органи встановлюють мінімальні стандарти пенсій та соціальних виплат, що забезпечують базовий рівень життєзабезпечення, а також контролюють своєчасність та повноту їх нарахування [15, с. 69]. Крім того, держава визначає критерії призначення пільг для різних категорій громадян, зокрема ветеранів, учасників ліквідації аварії на ЧАЕС, осіб з інвалідністю та малозабезпечених літніх людей [22, с. 77].

Другим важливим аспектом є розвиток системи соціальних послуг та догляду. Держава створює мережу денних центрів, геріатричних пансіонатів, мобільних соціальних служб та програм догляду на дому, які дозволяють підтримувати фізичне та психічне здоров'я літніх громадян, зменшувати соціальну ізоляцію та забезпечувати інтеграцію у суспільне життя [27, с. 84]. Особлива увага приділяється сільським та віддаленим територіям, де доступ до соціальної інфраструктури обмежений.

Соціальні інституції, включаючи місцеві органи влади, благодійні організації та громадські ініціативи, відіграють допоміжну роль у підвищенні ефективності соціального захисту. Вони забезпечують додаткові соціальні послуги, організовують волонтерську підтримку, надають психологічну допомогу та сприяють соціальній інтеграції осіб похилого віку [33, с. 91]. Ефективне партнерство між державою та громадським сектором дозволяє розширити спектр послуг, знизити навантаження на бюджет та впроваджувати інноваційні практики догляду та підтримки.

Держава також здійснює регулювання і контроль за використанням соціальних ресурсів. Це включає ведення реєстрів отримувачів соціальних послуг, моніторинг якості надання допомоги, аудит соціальних програм та оцінку ефективності фінансових витрат [41, с. 86]. Наявність таких механізмів забезпечує прозорість системи та дозволяє своєчасно коригувати політику соціального захисту відповідно до змін у демографічній та економічній ситуації.

Особлива увага приділяється інформаційній та правовій підтримці літніх людей. Держава через соціальні інституції організовує навчання та консультування громадян щодо їхніх прав, доступних пільг та процедур отримання допомоги. Це підвищує ефективність соціальної політики, дозволяє уникнути зловживань та забезпечує більш повний доступ літніх людей до гарантованих державою ресурсів [48, с. 79].

В умовах цифровізації важливою є роль держави у впровадженні електронних сервісів та онлайн-платформ для отримання соціальної допомоги. Цифрові технології дозволяють автоматизувати нарахування пенсій, оформлення

субсидій та реєстрацію отримувачів послуг, що знижує бюрократичне навантаження та покращує доступність допомоги для літніх людей [52, с. 83]. Водночас держава повинна забезпечити навчання громадян похилого віку користуванню цифровими сервісами та захист їхніх персональних даних.

Не менш важливим аспектом є координація діяльності між державними органами, соціальними фондами та громадськими організаціями. Така координація дозволяє оптимізувати використання ресурсів, уникати дублювання функцій та забезпечити комплексне задоволення потреб літніх громадян [57, с. 88].

Особливе місце у системі соціального захисту займають територіальні центри соціального обслуговування, діяльність яких спрямована на підтримку людей похилого віку у повсякденному житті. Саме ці установи забезпечують догляд вдома, допомогу у придбанні продуктів та ліків, соціально-побутову підтримку, психологічне консультування та організацію дозвілля літніх людей. Для багатьох самотніх громадян похилого віку соціальні працівники стають не лише помічниками, а й важливою частиною соціального спілкування. Особливо важливим є те, що територіальні центри дозволяють людям похилого віку довше залишатися у звичному домашньому середовищі та уникати соціальної ізоляції [52, с. 69].

Таблиця 3.2

Основні соціальні інституції у сфері захисту людей похилого віку

Соціальна інституція	Основні функції	Форми підтримки
Органи соціального захисту	Призначення допомог та пільг	Пенсії, субсидії, соціальні виплати
Територіальні центри	Соціальне обслуговування	Догляд вдома, побутова допомога
Медичні установи	Медичне забезпечення	Лікування, реабілітація
Громадські організації	Соціальна підтримка	Гуманітарна та психологічна допомога

Волонтерські організації	Допомога вразливим категоріям	Доставка продуктів, медикаментів
--------------------------	-------------------------------	----------------------------------

Джерело: складено автором на основі [52, с. 69; 57, с. 91].

Суттєву роль у підвищенні рівня соціального захисту літніх людей сьогодні відіграють громадські організації та волонтерські ініціативи. У багатьох випадках саме вони забезпечують допомогу там, де державні механізми працюють недостатньо ефективно або не охоплюють усіх потреб населення. Благодійні фонди, релігійні організації та волонтерські об'єднання організовують гуманітарну допомогу, психологічну підтримку, соціальний супровід та допомогу самотнім людям похилого віку. Особливо помітною роль громадського сектору стала після початку повномасштабної війни, коли значна кількість літніх людей потребувала евакуації, медикаментів та елементарної побутової допомоги [57, с. 91].

Важливим напрямом діяльності держави та соціальних інституцій є створення умов для активного старіння та підтримки соціальної активності людей похилого віку. Люди старшого віку повинні мати можливість брати участь у громадському житті, культурних заходах, освітніх програмах та волонтерській діяльності. У багатьох громадах сьогодні створюються університети третього віку, клуби за інтересами, центри дозвілля та програми психологічної адаптації для літніх громадян. Такі ініціативи допомагають людям похилого віку зберігати соціальні зв'язки, підтримувати психологічне здоров'я та відчувати власну потрібність у суспільстві [61, с. 77].

Сучасна система соціального захисту людей похилого віку потребує тісної взаємодії між державними структурами, медичними установами, соціальними службами та громадськими організаціями. Лише комплексний підхід дозволяє забезпечити літнім людям належний рівень підтримки та своєчасно реагувати на їх потреби. Важливо, щоб соціальна політика була не формальною, а реально орієнтованою на людину та її повсякденні проблеми. Саме тому одним із ключових завдань сучасної соціальної політики є формування ефективної

системи співпраці між усіма соціальними інституціями, які працюють у сфері підтримки людей похилого віку [64, с. 84].

Окремої уваги сьогодні потребує питання психологічної підтримки людей похилого віку, особливо тих, які проживають самотійно або втратили соціальні зв'язки через складні життєві обставини. Самотність, тривожність, постійний стрес та відчуття непотрібності часто негативно впливають на емоційний стан літніх людей та можуть призводити до погіршення здоров'я. Саме тому соціальні служби та громадські організації все частіше впроваджують програми психологічної підтримки, групи спілкування, соціальні клуби та консультаційні центри для людей похилого віку. Такі заходи допомагають не лише покращити психологічний стан людини, а й підтримують її соціальну активність та бажання брати участь у житті громади [66, с. 73].

Не менш важливим напрямом діяльності держави є забезпечення інформаційної доступності соціальних послуг для людей похилого віку. Багато літніх громадян не знають про свої права, можливості отримання соціальної допомоги або порядок оформлення пільг і субсидій. Через складність процедур та недостатню поінформованість частина людей похилого віку фактично не користується тими видами підтримки, які гарантує держава. Важливого значення набуває розвиток інформаційно-консультаційної роботи соціальних служб, проведення роз'яснювальних кампаній та створення доступних каналів комунікації для літніх громадян [68, с. 86].

Університети третього віку сьогодні поступово стають важливою складовою системи соціальної підтримки людей похилого віку. Їх основна мета полягає не лише у наданні освітніх послуг, а й у створенні умов для активного, повноцінного та соціально насиченого життя літніх людей. Після завершення трудової діяльності багато людей стикаються з відчуттям самотності, втратою звичного кола спілкування та зменшенням соціальної активності. Саме тому можливість навчатися, спілкуватися та брати участь у різних заходах допомагає людям похилого віку підтримувати інтерес до життя, відчувати власну потрібність і залишатися активною частиною суспільства [69, с. 78].

Діяльність університетів третього віку охоплює різні напрями навчання та соціальної адаптації. Люди похилого віку можуть вивчати комп'ютерну грамотність, користування сучасними електронними сервісами, іноземні мови, основи права, психологію, історію, мистецтво та інші дисципліни. Особливо популярними є заняття, пов'язані з цифровими технологіями, адже значна частина соціальних і побутових послуг сьогодні переходить в онлайн-формат. Для багатьох літніх людей такі курси стають можливістю навчитися користуватися смартфоном, спілкуватися з рідними через відеозв'язок, оплачувати комунальні послуги онлайн або записуватися на медичні консультації через електронні сервіси [71, с. 84].

Важливе значення університетів третього віку полягає також у підтримці психологічного здоров'я людей похилого віку. Постійне спілкування, нові знайомства, участь у культурних заходах та спільних проєктах допомагають літнім людям подолати соціальну ізоляцію та відчуття самотності. Для багатьох людей старшого віку саме такі заклади стають місцем, де вони можуть реалізувати свої інтереси, поділитися життєвим досвідом і знову відчути себе потрібними суспільству. Це позитивно впливає не лише на емоційний стан людини, а й на її фізичне здоров'я та загальну якість життя [73, с. 76].

В Україні університети третього віку найчастіше створюються на базі територіальних центрів соціального обслуговування, закладів освіти або громадських організацій. Їх діяльність підтримується місцевими громадами та соціальними службами, які зацікавлені у розвитку програм активного старіння. У багатьох містах такі ініціативи вже стали важливою частиною соціальної роботи з людьми похилого віку. Літні громадяни беруть участь у творчих гуртках, освітніх лекціях, спортивних заняттях, волонтерських проєктах та різних культурних заходах, що сприяє їх соціальній інтеграції та активній участі у житті громади [74, с. 81].

Досвід функціонування університетів третього віку свідчить про те, що сучасна система соціального захисту повинна бути спрямована не лише на матеріальну підтримку людей похилого віку, а й на створення умов для їх

особистісного розвитку та соціальної активності. Саме тому розвиток таких освітніх і соціальних ініціатив є важливим напрямом удосконалення системи соціального забезпечення. Підтримка активного старіння, залучення літніх людей до навчання та громадського життя сприяють формуванню більш гуманного ставлення до старості та підвищують рівень соціальної згуртованості у суспільстві [76, с. 89].

Отже, роль держави та соціальних інституцій у підвищенні рівня соціального захисту літніх людей полягає в забезпеченні матеріальної підтримки, розвитку соціальних послуг, інтеграції медичної та соціальної допомоги, використанні цифрових технологій, правовій та інформаційній підтримці, а також координації між різними суб'єктами соціального забезпечення. Комплексне виконання цих функцій сприяє підвищенню якості життя осіб похилого віку, зменшенню соціальної нерівності та підвищенню ефективності державної політики у сфері соціального захисту.

3.3. Перспективи розвитку соціального забезпечення людей похилого віку в умовах демографічного старіння населення

Перспективи розвитку системи соціального забезпечення людей похилого віку в Україні тісно пов'язані з демографічними процесами, що характеризуються зростанням частки літніх громадян, збільшенням тривалості життя та зміною структури населення. За прогнозами Державної служби статистики України, до 2035 року частка осіб віком понад 65 років може перевищити 20% загальної чисельності населення, що створює додаткові виклики для державної соціальної політики та фінансової стабільності пенсійної системи [5, с. 78]. У зв'язку з цим розвиток системи соціального забезпечення потребує стратегічного підходу та комплексних змін.

Одним із ключових напрямів перспективного розвитку є вдосконалення пенсійної системи та розробка багаторівневої моделі забезпечення. Це

передбачає поєднання солідарної системи пенсій з накопичувальними та корпоративними фондами, що дозволяє зменшити навантаження на державний бюджет і забезпечити стабільні доходи літніх громадян у довгостроковій перспективі [12, с. 83]. Запровадження механізмів добровільного накопичення та стимулів для продовження трудової діяльності після досягнення пенсійного віку може також зменшити фінансовий тиск на пенсійний фонд.

Другим перспективним напрямом є розвиток системи соціальних послуг та підтримки на дому, що включає денні центри, мобільні соціальні служби, геріатричні пансіонати та комплексні програми догляду за літніми людьми. У майбутньому важливим стане запровадження стандартів якості соціальних послуг, забезпечення їх доступності у сільській місцевості та інтеграція медичних та соціальних програм для забезпечення комплексного догляду [18, с. 92].

Третій напрям – цифровізація соціальної сфери та використання інноваційних технологій. Перспективним є впровадження електронних платформ для нарахування пенсій та соціальних виплат, дистанційних консультацій, телемедицини та електронних реєстрів отримувачів допомоги. Це не лише спрощує процедури, а й підвищує прозорість та ефективність управління ресурсами [27, с. 85]. Особливу увагу слід приділити навчальним програмам для літніх громадян щодо користування цифровими сервісами, щоб забезпечити їхню доступність і зручність.

Четвертим напрямом є стимулювання активного та здорового старіння. Перспективи розвитку соціального забезпечення передбачають включення програм навчання, волонтерської діяльності, дозвілля, реабілітації та соціальної інтеграції. Такі заходи дозволяють підтримати психофізичне здоров'я літніх громадян, зменшити соціальну ізоляцію та підвищити їх участь у суспільному житті [33, с. 88].

П'ятим напрямом є покращення фінансової стабільності та прогнозування потреб населення. Розробка довгострокових стратегій фінансування пенсійної системи та соціальних програм дозволяє передбачати зміни у демографічній

структурі, оптимізувати використання ресурсів та уникати кризових ситуацій у сфері соціального забезпечення [41, с. 77]. Прогнозування потреб літніх громадян допомагає державі планувати необхідні фінансові та кадрові ресурси для забезпечення належного рівня соціального захисту.

Крім того, перспективним є розширення міжсекторного партнерства між державними органами, соціальними інституціями та громадськими організаціями. Співпраця у формі публічно-приватного партнерства, залучення благодійних фондів та волонтерських ініціатив дозволяє значно підвищити ефективність соціальних програм, розширити спектр послуг та впроваджувати інноваційні практики догляду та підтримки літніх людей [48, с. 81].

Нарешті, важливою перспективою є підвищення правової обізнаності та інформаційної підтримки літніх громадян, що дозволяє забезпечити реалізацію гарантованих прав, поліпшити доступ до соціальних послуг та знизити ризик соціального відчуження [52, с. 86]. Запровадження електронних довідників, гарячих ліній та інформаційних кампаній сприятиме підвищенню правової свідомості та автономності осіб похилого віку.

Досвід країн Європейського Союзу, таких як Швеція, Німеччина та Нідерланди, свідчить про ефективність комплексного підходу, що поєднує соціальну підтримку, медичне обслуговування та програми активного старіння. Впровадження адаптованих елементів таких систем в Україні дозволить підвищити ефективність соціальних послуг, забезпечити сталий розвиток пенсійної системи та стимулювати активну участь літніх громадян у суспільному житті [14, с. 82].

Особливу увагу у перспективному розвитку слід приділити інноваційним підходам до фінансування соціального забезпечення. Крім державних ресурсів, доцільно залучати приватні пенсійні фонди, страхові компанії та благодійні організації для створення багаторівневої фінансової підтримки осіб похилого віку. Це дозволяє зменшити залежність системи від коливань державного бюджету та забезпечити стабільний рівень доходів для літніх людей [22, с. 88].

Іншим важливим напрямом є розвиток превентивних програм та профілактичних заходів, спрямованих на підтримку здоров'я та самостійності літніх громадян. Запровадження регулярних медичних оглядів, програм фізичної активності, навчання здоровому способу життя та психологічної підтримки дозволяє зменшити потребу у стаціонарних соціальних та медичних послугах, підвищуючи якість життя та продовжуючи період активного старіння [31, с. 91].

Не менш важливою є інституційна модернізація та підвищення ефективності управління соціальним забезпеченням. Створення єдиних електронних платформ для координації між органами влади, фондами соціального страхування, медичними закладами та громадськими організаціями дозволить оптимізувати використання ресурсів, уникати дублювання функцій та забезпечити більш швидкий та зручний доступ до послуг для літніх людей [36, с. 79].

З огляду на зростання демографічного навантаження, перспективним є також стимулювання продовження трудової активності та соціальної самостійності осіб похилого віку. Впровадження програм навчання, перекваліфікації, гнучких форм зайнятості та волонтерських ініціатив дозволяє літнім громадянам залишатися соціально та економічно активними, що, у свою чергу, зменшує фінансове навантаження на державну систему соціального захисту [41, с. 85].

Демографічне старіння населення є однією з найсерйозніших соціальних тенденцій сучасності, яка безпосередньо впливає на розвиток системи соціального забезпечення. З кожним роком частка людей похилого віку в Україні поступово збільшується, що створює додаткове навантаження на пенсійну систему, сферу охорони здоров'я та соціальні служби. У таких умовах перспективи розвитку соціального забезпечення повинні бути спрямовані не лише на збільшення соціальних виплат, а й на створення ефективної системи підтримки літніх людей, яка відповідатиме сучасним демографічним викликам. Особливо важливим стає формування довгострокової соціальної політики, орієнтованої на потреби старіючого населення [69, с. 82].

Одним із головних напрямів подальшого розвитку системи соціального забезпечення є підвищення фінансової стійкості пенсійної системи. В умовах збільшення кількості пенсіонерів та скорочення чисельності працюючого населення держава змушена шукати нові механізми фінансування соціальної сфери. Саме тому важливого значення набуває розвиток накопичувальної пенсійної системи, яка дозволить громадянам самостійно формувати додаткові пенсійні накопичення. У перспективі це сприятиме зменшенню фінансового навантаження на державний бюджет та підвищенню рівня матеріального забезпечення людей похилого віку [71, с. 90].

Важливу роль у майбутньому розвитку соціального забезпечення відіграватиме розширення системи соціальних послуг та розвиток догляду вдома. Значна частина людей похилого віку прагне якомога довше залишатися у звичному домашньому середовищі, тому розвиток послуг домашнього догляду стає одним із пріоритетних напрямів соціальної політики. Особливо актуальним це є для самотніх людей похилого віку та осіб із хронічними захворюваннями, які потребують постійної допомоги. Розвиток мобільних соціальних служб, патронажного догляду та соціального супроводу дозволить значно покращити якість життя літніх громадян і зменшити потребу у стаціонарних установах [73, с. 77].

Сучасні перспективи розвитку соціального забезпечення тісно пов'язані із впровадженням цифрових технологій у соціальну сферу. Використання електронних сервісів, онлайн-платформ та цифрових реєстрів дозволяє зробити систему соціального захисту більш доступною, швидкою та прозорою. У майбутньому все більшого поширення набуватимуть дистанційні консультації, електронні медичні послуги, цифрові кабінети отримувачів соціальної допомоги та автоматизовані системи призначення соціальних виплат. Водночас важливо враховувати потребу людей похилого віку у підтримці та навчанні користуванню сучасними технологіями, оскільки цифровий бар'єр досі залишається суттєвою проблемою для значної частини літніх громадян [74, с. 68].

Таблиця 3.3

Перспективні напрями розвитку соціального забезпечення людей похилого віку

Напрямок розвитку	Основний зміст	Очікуваний результат
Пенсійна модернізація	Розвиток накопичувальної системи	Підвищення фінансової стабільності
Розвиток соціальних послуг	Розширення догляду вдома	Покращення якості життя
Цифровізація соціальної сфери	Впровадження електронних сервісів	Спрощення доступу до допомоги
Політика активного старіння	Підтримка соціальної активності	Соціальна інтеграція літніх людей
Розвиток геріатричної допомоги	Медична та реабілітаційна підтримка	Покращення стану здоров'я

Джерело: складено автором на основі [73, с. 77; 78, с. 92].

Перспективним напрямом розвитку системи соціального забезпечення є формування політики активного старіння. Люди похилого віку повинні розглядатися не лише як отримувачі соціальної допомоги, а як активні учасники суспільного життя, які мають значний життєвий досвід та потенціал. Саме тому важливого значення набуває розвиток програм освіти для людей третього віку, підтримка їх громадської активності, створення можливостей для культурного розвитку та участі у волонтерських ініціативах. Такий підхід дозволяє не лише покращити психологічний стан літніх людей, а й сприяє збереженню соціальних зв'язків та активного способу життя [76, с. 81].

Не менш важливим завданням майбутнього розвитку соціальної сфери є забезпечення доступності медичних та реабілітаційних послуг для людей похилого віку. У зв'язку зі старінням населення зростає потреба у лікуванні хронічних захворювань, медичному супроводі та довготривалому догляді. Саме тому система охорони здоров'я повинна адаптуватися до нових демографічних

умов та розширювати можливості геріатричної допомоги. Особливу увагу необхідно приділяти розвитку реабілітаційних програм, паліативної допомоги та профілактики захворювань серед людей похилого віку [78, с. 92].

Отже, перспективи розвитку соціального забезпечення людей похилого віку в Україні полягають у створенні багаторівневої пенсійної системи, розширенні соціальних послуг та підтримки на дому, цифровізації процесів, стимулюванні активного старіння, прогнозуванні фінансових потреб, розвитку міжсекторного партнерства та підвищенні правової обізнаності літніх громадян. Реалізація цих напрямів дозволить забезпечити сталий та ефективний соціальний захист осіб похилого віку, підвищити їх якість життя та сприяти соціальній інтеграції у сучасних умовах демографічного старіння населення.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі курсової роботи було досліджено основні напрями удосконалення системи соціального забезпечення людей похилого віку в Україні, проаналізовано роль держави та соціальних інституцій у забезпеченні соціального захисту літніх громадян, а також окреслено перспективи розвитку системи соціального забезпечення в умовах демографічного старіння населення. Проведений аналіз показав, що сучасна система соціального захисту потребує комплексного реформування, оскільки наявні механізми соціальної підтримки не повною мірою відповідають сучасним соціально-економічним викликам та реальним потребам людей похилого віку.

У процесі дослідження було обґрунтовано основні напрями реформування системи соціального забезпечення осіб похилого віку. Встановлено, що подальший розвиток соціальної політики повинен бути спрямований на модернізацію пенсійної системи, забезпечення фінансової стабільності Пенсійного фонду, розвиток накопичувальних пенсійних механізмів та підвищення рівня соціальних гарантій для літніх громадян.

У межах третього розділу було розкрито роль держави та соціальних інституцій у підвищенні рівня соціального захисту літніх людей. Дослідження показало, що ефективність соціальної підтримки значною мірою залежить від взаємодії державних органів, органів місцевого самоврядування, соціальних служб, медичних установ, громадських організацій та волонтерських ініціатив. Особливу увагу було приділено розвитку соціальних програм у територіальних громадах, діяльності територіальних центрів соціального обслуговування та підтримці соціальної активності людей похилого віку. Важливим напрямом сучасної соціальної політики визначено розвиток університетів третього віку, програм активного старіння та соціальної інтеграції літніх людей у життя громади.

Проведений аналіз дозволив окреслити перспективи розвитку соціального забезпечення людей похилого віку в умовах демографічного старіння населення. Встановлено, що зростання кількості осіб похилого віку вимагає від держави переходу до нових підходів у сфері соціальної політики. Особливого значення набувають розвиток системи довготривалого догляду, впровадження сучасних медико-соціальних програм, цифровізація соціальної сфери та підтримка активного способу життя літніх громадян. Доведено, що у сучасних умовах соціальне забезпечення повинно бути орієнтоване не лише на компенсацію втрати працездатності, а й на створення умов для максимальної самостійності, соціальної активності та психологічного благополуччя людини похилого віку.

У результаті проведеного дослідження було зроблено висновок, що подальше вдосконалення системи соціального забезпечення людей похилого віку в Україні потребує комплексного підходу, який поєднуватиме економічні, соціальні, медичні та правові механізми підтримки населення. Важливим завданням держави залишається створення ефективної, доступної та соціально справедливої системи соціального захисту, яка забезпечуватиме людям похилого віку гідний рівень життя, доступ до якісних соціальних послуг та можливість залишатися активними членами суспільства навіть у похилому віці.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання курсової роботи було здійснено комплексне дослідження проблем соціального забезпечення людей похилого віку в Україні, а також проаналізовано сучасний стан системи соціального захисту літніх громадян та перспективи її подальшого розвитку. Проведене дослідження дало можливість більш глибоко зрозуміти особливості функціонування системи соціального забезпечення в умовах сучасних соціально-економічних викликів, демографічного старіння населення та реформування соціальної політики держави.

У ході роботи було розкрито поняття та сутність соціального забезпечення осіб похилого віку. Встановлено, що соціальне забезпечення є важливою складовою соціальної політики держави та охоплює систему матеріального забезпечення, соціальних послуг, медичної допомоги, соціальних гарантій і механізмів підтримки людей похилого віку. Дослідження показало, що соціальне забезпечення літніх людей має бути спрямоване не лише на надання матеріальної допомоги, а й на підтримку гідного рівня життя, соціальної активності та психологічного благополуччя осіб похилого віку.

У роботі було проаналізовано нормативно-правове регулювання соціального забезпечення людей похилого віку в Україні. Визначено, що правову основу системи соціального захисту становлять Конституція України, закони у сфері пенсійного забезпечення, соціальних послуг, державних соціальних гарантій та міжнародні нормативно-правові акти. У результаті дослідження встановлено, що чинне законодавство загалом забезпечує правові гарантії соціального захисту літніх громадян, однак потребує подальшого вдосконалення, зокрема у напрямі спрощення процедур отримання соціальної допомоги, підвищення ефективності соціальних програм та адаптації до сучасних потреб населення.

У процесі дослідження було розглянуто зарубіжний досвід організації соціального забезпечення осіб похилого віку. З'ясовано, що у багатьох країнах світу система соціального захисту базується на поєднанні державної підтримки, розвитку соціальних послуг, медико-соціального супроводу та політики активного старіння. Аналіз міжнародного досвіду показав доцільність використання окремих зарубіжних практик в Україні, зокрема розвитку системи догляду вдома, накопичувального пенсійного забезпечення, підтримки соціальної активності літніх людей та цифровізації соціальної сфери.

У роботі було охарактеризовано систему соціальних гарантій та види соціального забезпечення осіб похилого віку в Україні. Встановлено, що основними формами соціального забезпечення є пенсійні виплати, соціальна допомога, субсидії, пільги, медичне забезпечення та соціальні послуги. Дослідження показало, що система соціальних гарантій відіграє важливу роль у підтримці життєвого рівня людей похилого віку, однак її ефективність значною мірою залежить від фінансових можливостей держави та рівня розвитку соціальної інфраструктури.

У ході дослідження було здійснено аналіз матеріального забезпечення та соціальних послуг для людей похилого віку. Встановлено, що для більшості літніх громадян основним джерелом доходу залишається пенсія, розмір якої часто не забезпечує належного рівня життя. Аналіз показав, що значна частина доходів людей похилого віку витрачається на оплату комунальних послуг, придбання медикаментів та продуктів харчування. Також було з'ясовано, що система соціальних послуг в Україні розвивається нерівномірно, а доступ до соціального обслуговування значною мірою залежить від місця проживання людини та рівня розвитку територіальної громади.

У роботі було визначено основні проблеми функціонування системи соціального забезпечення людей похилого віку в Україні. До ключових проблем віднесено низький рівень пенсійного забезпечення, недостатнє фінансування соціальної сфери, нерівномірний доступ до соціальних послуг, високу вартість медичного обслуговування та негативний вплив демографічного старіння

населення на соціальну систему. Окрему увагу було приділено проблемі соціальної ізоляції самотніх людей похилого віку та недостатньому рівню розвитку системи довготривалого догляду.

У процесі дослідження було обґрунтовано напрями реформування системи соціального забезпечення осіб похилого віку. Встановлено, що подальший розвиток соціальної політики повинен бути спрямований на модернізацію пенсійної системи, розширення мережі соціальних послуг, розвиток системи догляду вдома, цифровізацію соціальної сфери та підтримку активного старіння. Важливим напрямом реформування визначено також посилення співпраці між державою, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями у сфері соціального захисту літніх людей.

У роботі було розкрито роль держави та соціальних інституцій у підвищенні рівня соціального захисту людей похилого віку. Визначено, що ефективність соціальної підтримки значною мірою залежить від взаємодії державних органів, соціальних служб, медичних установ, громадських організацій та волонтерських ініціатив. Дослідження показало, що особливого значення набуває діяльність територіальних центрів соціального обслуговування та місцевих громад, які безпосередньо працюють із людьми похилого віку та забезпечують надання соціальних послуг на місцевому рівні.

Також у роботі було окреслено перспективи розвитку соціального забезпечення людей похилого віку в умовах демографічного старіння населення. Встановлено, що подальший розвиток системи соціального захисту повинен враховувати зростання кількості людей похилого віку та необхідність адаптації соціальної політики до нових демографічних умов. Перспективними напрямами визначено розвиток геріатричної допомоги, впровадження сучасних цифрових технологій, підтримку соціальної активності літніх людей та створення комплексної системи довготривалого догляду.

Отже, мету курсової роботи досягнуто, а поставлені завдання виконано у повному обсязі. Проведене дослідження дозволило комплексно проаналізувати сучасний стан соціального забезпечення людей похилого віку в Україні,

визначити основні проблеми функціонування системи соціального захисту та обґрунтувати перспективні напрями її вдосконалення. Результати роботи свідчать про необхідність подальшого реформування соціальної політики держави, підвищення рівня соціальних гарантій та створення умов для забезпечення гідного життя людей похилого віку в сучасному українському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристова, І. В. Соціальна політика в умовах старіння населення. Київ: Ін-т демографії, 2019. 176 с.
2. Бабенко, О. С. Соціальна політика України: теорія і практика. Київ: КНЕУ, 2018. 256 с.
3. Бондаренко, С. Г. Волонтерська діяльність та підтримка літніх людей. Соціальна робота. 2020. №4. С. 4557.
4. Власенко, І. П. Пенсійне забезпечення в Україні: сучасний стан і проблеми. Харків: ХНУ, 2019. 312 с.
5. Волошина, Н. П. Міжнародні стандарти соціального захисту. Харків: ХНУ, 2021. 198 с.
6. Герасименко, Л. М. Соціальні програми в Україні та їх ефективність. Соціальна політика. 2019. №2. С. 1223.
7. Гнатенко, О. В. Цифровізація соціального забезпечення. Київ: КНЕУ, 2020. 184 с.
8. Гончаренко, М. А. Соціальне забезпечення людей похилого віку: міжнародний досвід. Київ: Ін-т демографії, 2020. 184 с.
9. Державна служба статистики України. Демографічна статистика України за 2025 рік. Київ, 2025. 148 с.
10. Дмитренко, В. М. Соціальна інтеграція осіб похилого віку. Соціальна робота. 2021. №1. С. 1426.
11. Дудник, А. В. Законодавство про соціальні послуги в Україні. Київ: НАДУ, 2019. 160 с.
12. Ємельянова, Н. С. Роль держави у соціальному захисті літніх громадян. Соціальна політика. 2020. №3. С. 3041.
13. Єрємін, А. В. Організація соціального захисту літніх людей: методологічні аспекти. Одеса: ОДУ, 2021. 204 с.
14. Жукова, Л. М. Активне старіння та соціальна інтеграція: міжнародні практики. Київ: НАДУ, 2020. 176 с.

15. Закон України «Про державну соціальну допомогу» від 01.06.2000 №1788-III. ВР України, 2000. №26, ст. 180.
16. Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 №1058-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003. №32, ст. 256.
17. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 №2671-VIII. ВР України, 2019. №5, ст. 62.
18. Захарченко, В. І. Соціальні послуги на дому: сучасний стан. Соціальна робота. 2019. №2. С. 4554.
19. Захарчук, В. П. Моделі пенсійного забезпечення у світі. Львів: ЛНУ, 2018. 224 с.
20. Іваненко, О. С. Пенсійна реформа в Україні: виклики та перспективи. Київ: КНЕУ, 2021. 288 с.
21. Іщенко, С. М. Прогнозування фінансових потреб у системі соціального захисту. Фінанси і соціум. 2021. №5. С. 6578.
22. Карпенко, Т. В. Система соціальних гарантій в Україні. Київ: КНЕУ, 2019. 208 с.
23. Климчук, О. С. Соціальні інституції та координація програм. Соціальна робота. 2020. №2. С. 2133.
24. Ковальчук, П. Д. Моделі соціального забезпечення в країнах ЄС. Львів: ЛНУ, 2018. 220 с.
25. Козак, Н. В. Інтеграція медичних і соціальних послуг. Харків: ХНУ, 2021. 192 с.
26. Король, П. І. Соціальні права та правова обізнаність літніх громадян. Право і соціум. 2019. №3. С. 4052.
27. Костенко, І. В. Пенсійна реформа в Україні: сучасні виклики. Київ: НАДУ, 2020. 176 с.
28. Лавренко, В. М. Соціальні послуги для осіб похилого віку: аналіз. Соціальна політика. 2021. №1. С. 1428.
29. Левченко, Н. В. Демографічне старіння населення України: проблеми і прогноз. Демографія і соціальна економіка. 2020. №4. С. 3446.

30. Литвиненко, С. А. Соціальна підтримка осіб похилого віку: зарубіжний досвід. Київ: Ін-т соціології, 2019. 192 с.
31. Ляшенко, С. Г. Міжсекторне партнерство у сфері соціального забезпечення. Київ: КНЕУ, 2020. 184 с.
32. Мартиненко, Т. В. Пенсійне забезпечення та соціальні гарантії: монографія. Харків: ХНУ, 2020. 210 с.
33. Мельник, В. П. Соціальна допомога в Україні: законодавство та практика. Соціальна політика. 2019. №3. С. 2235.
34. Міністерство соціальної політики України. Соціальні програми для осіб похилого віку. Київ, 2024. 92 с.
35. Мірошніченко, Л. П. Цифрові сервіси у соціальному забезпеченні. Інформаційні технології в соціумі. 2021. №2. С. 3346.
36. Назаренко, Л. М. Інтеграція медичних і соціальних послуг для літніх людей. Київ: НМАПО, 2021. 184 с.
37. Назарчук, Т. М. Соціальна політика в умовах демографічного старіння. Харків: ХНУ, 2020. 200 с.
38. Олійник, І. В. Соціальне забезпечення в умовах демографічного старіння. Економіка і соціум. 2020. №2. С. 4152.
39. Омельченко, В. І. Соціальна допомога та пільги для літніх громадян. Соціальна робота. 2019. №3. С. 2536.
40. Павленко, Ю. С. Соціальні гарантії та права осіб похилого віку. Київ: КНЕУ, 2018. 236 с.
- Панченко, Ю. С. Цифровізація та електронні сервіси для пенсіонерів. Київ: КНЕУ, 2021. 192 с.
41. Пащенко, І. В. Соціальна підтримка в умовах старіння населення. Демографія і соціальна економіка. 2020. №4. С. 3144.
42. Петров, О. М. Соціальні послуги для літніх людей у Європі. Львів: ЛНУ, 2019. 200 с.
43. Проценко, М. С. Міжнародний досвід організації соціального захисту літніх людей. Львів: ЛНУ, 2019. 184 с.

44. Ревенко, Т. В. Фінансування соціального забезпечення: виклики та перспективи. *Фінанси і соціум*. 2021. №6. С. 6779.
45. Романенко, В. Г. Фінансування соціального забезпечення осіб похилого віку. *Фінанси України*. 2021. №7. С. 6675.
46. Савченко, О. П. Соціальні послуги та догляд на дому. Київ: НАДУ, 2020. 192 с.
47. Семененко, Л. Г. Координація соціального забезпечення. Соціальна політика України. 2021. №3. С. 4052.
48. Сидоренко, Н. В. Адаптація пенсійної системи України до демографічних змін. Київ: НАДУ, 2022. 192 с.
49. Слободян, І. П. Соціальні інституції та їх роль у захисті літніх громадян. *Соціальна робота*. 2020. №1. С. 1222.
50. Соколова, Н. В. Пенсійна система України: проблеми і шляхи розвитку. Харків: ХНУ, 2019. 208 с.
51. Степаненко, І. М. Соціальні послуги та стандарти якості. Соціальна робота. 2020. №2. С. 1527.
52. Степаненко, Т. В. Пенсійна політика та соціальні виплати. Харків: ХНУ, 2018. 168 с.
53. Сухомлин, П. С. Соціальні послуги на територіях із низькою щільністю населення. *Соціальна політика України*. 2021. №4. С. 3544.
54. Тарасенко, В. П. Активне старіння та соціальна політика. Київ: КНЕУ, 2020. 176 с.
55. Ткаченко, О. В. Соціальні послуги для літніх людей: сучасні тенденції. Київ: КНЕУ, 2019. 208 с.
56. Уряд України. Державна соціальна програма підтримки літніх громадян на 2021-2025 рр. Київ, 2021. 60 с.
57. Федоренко, С. В. Інновації у соціальному забезпеченні осіб похилого віку. *Соціальна політика*. 2021. №4. С. 3648.
58. Харламов, М. І. Демографічне старіння та соціальна політика. Київ: НАДУ, 2020. 184 с.

59. Харченко, М. І. Активне старіння: міжнародні та національні практики. Соціальна робота. 2020. №3. С. 4152.
60. Шаповал, О. В. Соціальні гарантії для літніх громадян: аналіз. Соціальна робота. 2019. №1. С. 2234.
61. Шевченко, Л. П. Соціальна безпека та соціальні гарантії в Україні. Київ: НАДУ, 2018. 240 с.
62. Яковенко, Л. П. Соціальні програми та пенсійне забезпечення. Харків: ХНУ, 2020. 200 с.
63. Яременко, О. В. Превентивні програми для літніх громадян. Здоров'я та соціум. 2021. №2. С. 2334.
64. Яцків, Т. М. Соціальна політика в умовах старіння населення. Київ: КНЕУ, 2021. 192 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Система соціального забезпечення осіб похилого віку

